

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

Magisterská diplomová práce

**Dodržování a porušování zdvořilostních strategií v
politickém diskursu (na materiálu prezidentské
kampaně roku 2017)**

Obedience and violation of polite strategies in political discourse (on the
base of presidential campaign of 2017)

Bc. Michaela Tučková

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Studijní obor: Česká filologie

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma Dodržování a porušování zdvořilostních strategií v politickém diskursu (na materiálu prezidentské kampaně roku 2017) vypracovala samostatně za použití v práci uvedené literatury. Dále prohlašuji, že tato magisterská práce nebyla využita k získání jiného titulu.

V Olomouci dne

.....

podpis

Velmi ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D., za její odborné a svědomité vedení, čas strávený při konzultacích a vstřícný přístup při vypracování této práce.

Úvod	6
Seznam transkripčních značek.....	9
1 Zdvořilost – obecné vymezení pojmu	11
1.1 Vyjádření zdvořilosti	13
1.2 Teorie zdvořilosti.....	15
1.2.1 Griceovy komunikační maximy	15
1.2.2 Leechovy maximy zdvořilostního principu.....	17
1.3 Teorie tváře Penelope Brownové a Stephena Levinsona.....	19
1.3.1 Akty ohrožující tvář.....	21
1.3.2 Zdvořilostní strategie.....	21
1.3.3 Kritika teorie P. Brownové a S. Levinsona	23
1.3.4 Pojetí tváře E. Goffmana	24
1.4 Nezdvořilost.....	26
1.4.1 Vyjádření nezdvořilosti	28
1.4.2 Výzkum nezdvořilosti	28
2 Politický diskurs	31
2.1 Výrazové prostředky politického diskursu	35
2.2 Funkce moderátora v politickém diskursu.....	37
3 Výzkum	40
3.1 Metodologie	41
3.2 Charakteristika komunikační situace, vymezení výzkumného vzorku.	42
3.2.1 Broumovské diskuse, 6. 11. 2017.....	44
3.2.2 Debata v Plzni, 28. 11. 2017.....	45
3.2.3 Debata TOPAZ, 3. 1. 2017	45
3.2.4 Superdebata na ČT 1, 11. 1. 2018	46
3.2.5 Debata poražených kandidátů na ČT 1, 13. 1. 2018.....	46
3.2.6 Debata na TV Nova, 21. 1. 2018	47
3.2.7 Debata na TV Prima, 23. 1. 2018	47
3.2.8 Debata na ČT 1, 25. 1. 2018.....	47

4 Dodržování a porušování zdvořilostních strategií ve sledovaných debatách.....	49
4.1 Kvantitativní rozbor.....	49
4.2 Kvalitativní rozbor.....	56
4.2.1 Budování identity	57
4.2.2 Pozitivní zdvořilost.....	59
4.2.3 Negativní zdvořilost	61
4.2.4 Pozitivní nezdvořilost.....	63
4.2.5 Negativní nezdvořilost.....	66
4.2.6 Dodržování Leechových maxim.....	69
4.2.7 Porušování Leechových maxim	74
4.2.8 Porušování Griceových maxim	81
Závěr	85
Resumé.....	88
Anotace	90
Seznam literatury	91
Příloha	98

Úvod

V předkládané práci se budeme zabývat dodržováním a porušováním zdvořilostních strategií v rámci politického diskursu. Politické debaty představují významnou část programové skladby televizních i rozhlasových stanic, nabízí prostor pro vzájemnou konfrontaci hledisek, názorů a stanovisek, proto jsou pro ně charakteristické dva základní principy – konflikt a kooperace. Dochází v nich ke střetu protichůdných názorů, konflikt je tudíž nevyhnutelný, ale zároveň jsou subjekty osobou moderátora nuceny v rámci komunikace kooperovat.

Zásadní vliv na podobu celé politické interakce tak mají zdvořilost a nezdvořilost. Pro zdvořilé jednání se rozhodne komunikační partner, jenž se chce v dialogu vyhnout konfliktu a chce úspěšně kooperovat, naopak nezdvořilost konflikt spíše vyvolává. Nejedná se ovšem o kooperaci v obvyklém smyslu slova, protože v těchto nesymetrických rozhovorech, které jsou omezeny institucionálním rámcem, se komunikační cíle kandidátů individuálně rozcházejí.

V posledních letech je pro politické debaty příznačné přecházení mezi formálním a neformálním jazykovým kódem. Záměrná odlehčenost a akcentace neformálnosti vytvářejí z politických debat zdroj zábavy. V odborné literatuře se pro tento typ relací užívá termínu *infotainment*. Politikové své komunikační strategie podřizují získání nového voliče a můžeme pozorovat stále častější užití humoru a verbální agrese za účelem získání sympatií a vyvolání pocitu blízkosti a důvěrnosti na straně předpokládaných recipientů.

Specifickou formu politické diskuse představuje prezidentská kampaň. Ta je velmi silně personalizovaná. Vystupuje zde několik subjektů, každý ovšem prezentuje vlastní osobu a své názory, nikoliv celou politickou stranu, komunikační strategie tedy směřuje především k posílení vlastní pozitivní tváře.

Zde si klademe za cíl sledovat a analyzovat projevy zdvořilosti a nezdvořilosti prezidentských kandidátů v rámci prezidentské kampaně z roku 2017. Zaměříme se na to, jakého charakteru je zdvořilost a nezdvořilost v promluvách prezidentských kandidátů a jaké aspekty zdvořilosti a nezdvořilosti jsou nejčastěji dodržovány či porušovány. Zajímá nás, jakým způsobem budují prezidentští kandidáti svou identitu. Prozkoumáme, jestli existuje korelace mezi maximami a aspekty zdvořilosti či nezdvořilosti.

Problematiku porušování a dodržování zdvořilosti v politickém diskursu budeme zkoumat na materiálu prezidentské kampaně 2017. Jako vzorek materiálu jsme vybrali 8 nahrávek debat, které se uskutečnily v období od listopadu 2017 do ledna 2018. Celková doba nahrávaného vzorku představuje 966 minut (tj. 16 hodin a 6 minut). Bohužel se v žádné z debat neobjevilo všech devět kandidátů na prezidenta současně. Debaty jsme tak vybírali s ohledem na to, abychom mohli jednotlivým kandidátům věnovat přibližně stejný prostor. Nejdříve si pořídíme přepisy nahrávek a následně provedeme excerpci příznakových dat. Ta podrobíme kvantitativní a kvalitativní analýze. V analýze využijeme také pragmalingvistické koncepce, konkrétně teorii zdvořilosti P. Brownové a S. Levinsona, J. Culpepera teorii nezdvořilosti a teorii identity H. Spencer-Oateyové. Při rozboru nebudeme pracovat s maximou kvality, jak ji definoval P. Grice ve svém kooperačním principu. Tato maxima je porušena pronesením lživého výroku, otázka pravdivosti výroků českých politiků je ovšem téma, které široce přesahuje rámec této práce. Dále se nebudeme zabývat dodržováním Leechovy fatické maximy, ta je totiž dodržována kdykoliv, kdy komunikační partner ihned naváže na repliku komunikanta. Z toho důvodu shledáváme v práci jako příznačné pouze její porušování.

V práci používáme terminologii zavedenou v kolektivní publikaci *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu* (Kořenský, J. a kol., 1987). Analytická část je vystavěna na základě teorie J. Hendla představené v monografii *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (2016). Struktura práce odráží výskyt užitých komunikačních strategií.

V první kapitole vymežíme přístupy k lingvistické zdvořilosti, nejdříve shrneme a popíšeme dosavadní přístupy k dané problematice. Budeme se zabývat Griceovými kooperačními maximami, které jsou základem pro efektivní vedení komunikace, jejich porušením vzniká deviantní forma výpovědi. Následně se zaměříme na Leechovy zdvořilostní maximy, budeme se věnovat zejména superstrategii zdvořilosti P. Brownové a S. Levinsona a od nich J. Culpeperem odvozené superstrategii nezdvořilosti. Jako účelné pro potřeby této práce shledáváme také teorie o tváři E. Goffmana a teorii identity H. Spencer-Oateyové. Jednotlivé koncepce nám poslouží jako podklad pro následující analýzu.

Ve druhé kapitole vymežíme politický diskurs, zaměříme se zejména na jeho provázanost s mediálním diskursem. Prozkoumáme také vyjadřovací prostředky

politického diskursu a funkci moderátora v politické komunikaci ve vztahu k užívání zdvořilosti či nezdvořilosti.

Třetí kapitola se bude věnovat teoretickému vymezení výzkumu. Shrneme zde cíle práce, metodologii i charakteristiku výzkumného vzorku. Podle uvedeného teoretického vymezení práce pak následně analyzujeme vlastní výzkum.

Čtvrtá kapitola bude obsahovat kvantitativní i kvalitativní analýzu zdvořilosti a nezdvořilosti kandidátů v rámci prezidentské kampaně 2017. Využijeme výše zmíněné pragmalingvistické teorie. Zjištěné výsledky přehledně shrneme a okomentujeme. Tabulky, podle kterých bude vytvořen kvantitativní výzkum, umístíme do příslušné kapitoly.

Seznam transkripčních značek

Při přepisech jsme postupovali podle *Manuálu pro přepisovatele televizních diskuzních pořadů: Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru?* Petra Kaderky a Zdeňky Svobodové. V přepisu se objevují tvary slov tak, jak se skutečně realizovaly (*musim* místo *musím*, *sem* místo *jsem* atd.). Hezitační zvuky neznačíme zcela přesně, ale spíše je pomocí přepisu parafrázujeme. Interpunkci v přepisech neznačíme. Značky objevující se v přepisech slouží pouze jako nástroje značení intonace. Komentář pro vymezení komunikačního kontextu je vyznačen dvojitými kulatými závorkami.

Pro transkripci dialogů není použita metoda fonetické transkripce, i přesto jsou postiženy všechny důležité zvukové rysy promluv. Jedná se o relevantní zvuky pro smysl promluvy a vyznění rozhovoru – intonace, mluvní tempo, důraz, pauzy a jejich délka atd.

Transkript obsahuje také popis gest účastníků, smích a další neverbální prvky, které se jeví důležité pro popis konverzace.

(.)	pauza, zaznamenány jsou slyšitelné pauzy bez měření délky, delší pauza je pak značena dvěma značkami
e, ee, ehm, em	hezitační zvuk
:	prodloužení samohlásky
[]	současně pronesené úseky replik (tzv. overloop)
?	stoupavá intonace
.	klesavá intonace
,	pokračovací intonace, tzv. polokadence
((smích))	komentář přepisovatele transkriptu

<>	pasáž pronesená se smíchem
(dům)	předpokládaný, ale nesrozumitelný výraz
=	okamžité, až překotné navázání na repliku partnera
()	nesrozumitelný výraz
...	vypuštění části transkriptu
DOJEM	na dané slovo dán důraz

1 Zdvořilost – obecné vymezení pojmu

Problematickým se jeví samotné vymezení pojmu zdvořilost, největším úskalím je rozporuplné vnímání tohoto pojmu laickými mluvčími v běžných komunikačních situacích a modelovou zdvořilostí chápanou lingvisty. Zdvořilost je tedy možno vnímat dvěma způsoby: 1) jako součást lidského jednání, a tedy společenský jev; 2) jako jazykovou zdvořilost, nazývanou jinak také jako řečová etiketa. V práci bude chápána pod tímto pojmem primárně lingvistická zdvořilost.

Zdvořilost je nutno chápat jako prostředek a komunikační nástroj, jako taková je objektem zájmu pragmatické lingvistiky: „Výzkum zdvořilosti se zpravidla řadí do pragmatické lingvistiky (pragmatiky), tedy do disciplíny, která studuje řeč z funkčního hlediska, posuzuje vhodnost užití určitých promluvových prvků v konkrétních komunikačních situacích.“¹

Zdvořilost je nutno vždy posuzovat subjektivně, není to statický jev. Hodnocení komunikace je vždy závislé na posouzení komunikačních partnerů a na aktuální komunikační situaci, interpretace výpovědi mluvčího² posluchačem se mohou zásadně odlišovat. R. J. Watts ve své teorii tvrdí, že zdvořilost může existovat pouze v interakci a výpovědi nemůžeme posuzovat, aniž bychom znali kontext^{3,4}

¹ CHEJNOVÁ, P. *Děkování a přijímání diků*. Naše řeč ročník 88, č. 4, s. 191-197 [online].

Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7841>. [cit. 2017-10-30].

² **Termíny mluvčí a posluchač** vymezujeme v intencích teorie J. Kořenského, kde mluvčí je „aktivní účastník mluvené komunikace“, zatímco posluchač je považován za „pasivního účastníka mluvené komunikace“. V práci považujeme termíny mluvčí, produktor a posluchač, recipient za absolutní synonyma. Viz KOŘENSKÝ, J. a kol. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu: učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1987, s. 135, 137.

³ **Kontext** v této práci vymezíme jako „zařazení jedinečné komunikační události do řetězce, skupiny příbuzných, obdobných, vzájemně vázaných komunikačních událostí“. Za součást kontextu považujeme také například sociální prestiž, roli ve společnosti, počet účastníků komunikace, vzájemnou známost, nerovnost/rovnost a kulturní a historické poznatky. Viz KOŘENSKÝ, J. a kol. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu: učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1987, s. 132.

⁴ WATTS, R. J. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 23.

Kategorie zdvořilosti se vyskytuje v různé podobě ve všech kulturách, každá kultura má své pojetí zdvořilosti a nelze vytvořit obecný model, který by bylo možné aplikovat univerzálně.⁵ Ani čeští teoretikové nejsou ve vymezení zdvořilosti jednotní.

M. Hirschová tento pojem zavádí v intencích pragmatické lingvistiky: „[Zdvořilost] je soubor řečových strategií, způsobů užívání jazyka, které jako svůj hlavní cíl mají nejen bezproblémovou komunikaci [...], ale zejména seberealizaci a sebeobranu komunikujícího individua v interakci s jinými komunikanty.“⁶

V Encyklopedickém slovníku češtiny se zdvořilost pojímá jako efekt „strategického užití jazykových prostředků ve specifickém kontextu.“⁷

Užitím zdvořilostních strategií se snažíme vytvořit vhodné podmínky komunikační situace, aby bylo dosaženo požadovaného cíle komunikace. Zdvořilost má za cíl eliminovat agresi, a tím zajistit vhodné podmínky pro realizaci komunikační situace. Příčiny vzniku možného napětí v komunikaci popisuje P. Chejnová: „Napětí může pocházet z odlišnosti ve vyjadřovacím stylu jednotlivce, z jeho idiolektu. Idiolektem se rozumí styl jazykového projevu příznačný pro jednotlivce nebo pro skupinu. Většinou se v dané souvislosti hovoří o lexiku a idiomatice, gramatických strukturách a výslovnosti typické pro individuum, nicméně se domnívám, že součástí idiolektu je i inklinace k volbě typických komunikačních strategií [...].“⁸

Všechny tyto faktory musí mít komunikant na paměti a chce-li správně promluvu dekodovat, musí zapojit i pragmatické faktory: „Pro úspěšnou interpretaci

⁵ ŠVEHLOVÁ, M. *Zdvořilost a řečová etiketa*. In: Sborník PdF UK, Filologické studie XIX. Praha: UK, 1994, s. 39.

⁶ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 229.

⁷ NEKULA, M. (2017): *Zdvořilost*. In: KARLÍK P., NEKULA M., PLESKALOVÁ J. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZDVOŘILOST> [cit. 2017-10-5].

⁸ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 13.

se do procesu dekodování zapojují i pragmatické principy kooperace, zdvořilosti, manipulace, znalost mluvních aktů a další faktory pragmatické povahy.“⁹

Podle Leecha se „zdvořilost neprojevuje pouze v obsahu výpovědi, ale také ve způsobu, jakým je konverzace svými participanty spravována a strukturována.“¹⁰ Z toho vyplývá, že jako pozitivní zdvořilostní strategie může být vyhodnoceno i zvolení stejného slangu, jaký užívá náš komunikační partner.

Vymezení zdvořilosti z lingvistického hlediska, které je v souladu s chápáním zdvořilosti v této práci, nabízí například F. Čermák: „Zdvořilost je konvenční sociální postoj a projev úcty a takové chování, které je přijatelné a nekonfliktní a které má v jazyce různé vyjádření.“¹¹ Podle Čermáka je zdvořilost věcí konvence, co je považováno za zdvořilé či nezdvořilé, se osoby učí v každodenních interakcích. Lingvistickým vymezením zdvořilosti se budeme zabývat v následující podkapitole.

1.1 Vyjádření zdvořilosti

Zdvořilost se projevuje ve všech rovinách jazyka (lexikální, gramatické, textové, zvukové atd.). Jazykové prostředky nebývají inherentně chápány jako zdvořilé, některé z nich mají ale k dosažení zdvořilostního efektu blíže než jiné. Podle Bublitz se k vyjádření zdvořilosti nejčastěji užívají deminutiva, vid, modální slovesa a částice.¹² Užitím zdvořilostních užití u pozitivní zdvořilosti podtrhujeme celkové vyznění výpovědi. V kladné výzvě bývá zdvořilejší variantou sloveso v dokonavém vidu než ve formě nedokonavého vidu, např. *Sedej!* a *Sedni si!*, kdy druhá z výzev působí zdvořileji.¹³

⁹ ŠVEHLOVÁ, M. *Pragmatická lingvistika / Lingvistická pragmatika / Pragmalingvistika*. In: MACHOVÁ, S. a ŠVEHLOVÁ, M. *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova, 2001, s. 75.

¹⁰ LEECH, G. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman, 1983, s. 139: Politeness is manifested not only in the content of conversation, but also in the way conversation is managed and structured by its participants.“

¹¹ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 333.

¹² BUBLITZ, W. *Englische Pragmatik*. Berlin: Erich Schmidt, 2009, s. 259.

¹³ NEKULA, M. *Deminutiva a zdvořilost*. In: *Čeština – univerzália a specifika: sborník 5. mezinárodního setkání bohemistů v Brně 13.–15. 11. 2003*, s. 111.

Dále se z gramatických kategorií k vyjádření zdvořilosti užívá kondicionálních forem, které dávají alespoň zdánlivě komunikantovi možnost odmítnout žádost. Základem zkoumání zdvořilosti v komunikaci je vyjádření „nepřímosti“. Tedy rozdíl mezi doslovně řečeným sdělením a významem, který je intendován. Neklade se tak na komunikačního partnera nátlak a ponechává se mu možnost svobodné volby. Naopak nezdvořilost je spjatá s imperativními formami. Přímým rozkazem partnerovi nedáváme možnost volby a ohrožujeme jeho tvář. Důležitá je také distribuce zájmen: „[...] z citu pro vhodné společenské chování vyplývá pravidlo, že užití zástupného osobního zájmena on, ona, jinak docela běžné, se právem považuje za nezdvořilé, jde-li o osobu mluvčímu i posluchači známou, a dokonce za krajně nezdvořilé, je-li tato osoba rozhovoru přítomna.“¹⁴

Neméně důležité jsou prozodické prostředky, například užitím různé intonace lze měnit komunikační funkci výpovědi. Podle intonace rozlišíme oznámení od výčitky a rozkazu. Při interpretaci výpovědi je intonace důležitá, pomáhá určit výpovědi jako zdvořilé, či nezdvořilé. Větu *Sedněte si tady* lze s pomocí intonace modulovat jako zdvořilou prosbu, zatímco výpověď *Prosím Vás, vážený pane, nemohl byste si sednout sem?* se při určité intonaci jeví jako nezdvořilá. Intonace je také hlavním klíčem k odhalení ironie a sarkasmu.

Zdvořilostní princip, stejně tak jeho vyjádření, je determinován komunikačními normami dané doby. Proto se i vnímání zdvořilosti proměňuje. Zdvořilost je věcí konvence a její výskyt je spojen s užitím ustálených a obvyklých výrazových prostředků. Ty mají za úkol „snížit třecí plochy“ mezi komunikačními styly komunikantů. To, jaké lexikální prostředky budou považovány za zdvořilé a které nikoliv, určuje řečová etiketa. Švehlová definuje řečovou etiku jako systém ustálených formulí, které jsou konvenčně užívané v daném společenství dané doby.¹⁵

1) Moderátor: pánové děkuji vám...

2) Moderátorka: my taky děkujeme.

¹⁴ KRAUS. J. *Jazyková zdvořilost a nezdvořilost*. In: ČMEJRKOVÁ S., DANEŠ F., KRAUS J. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Academia Praha, 1996, s. 30.

¹⁵ ŠVEHLOVÁ, M. *Zdvořilost a řečová etiketa*. In: Sborník PdF UK, Filologické studie XIX. Praha: UK, 1994. s. 39, 48.

Všechny promluvy je třeba interpretovat vždy se znalostí kontextu. Vyhodnocení řečového aktu jako zdvořilého či nezdvořilého záleží jak na záměru mluvčího, tak na interpretaci posluchače. Jazykové prostředky volíme podle zdvořilostní strategie, ať už vědomě, či nevědomě. Bližším vymezením jednotlivých pojetí zdvořilosti se zabýváme níže.

1.2 Teorie zdvořilosti

Následuje představení teorií zdvořilosti, které nám v práci poslouží jako teoretický podklad pro další analýzu.

1.2.1 Griceovy komunikační maximy

Nejdůležitější výzkumy zabývající se zdvořilostí vycházejí z tzv. Goffman-Griceova paradigmatu.¹⁶ Jedná se o dvě teorie – Griceův kooperační princip a Goffmanovu teorii tváře.¹⁷

Celý Griceův princip je založen na psychologii lidského druhu, kdy základní potřebou pro přežití je kooperace s ostatními. Přístup vyžaduje od komunikantů maximální přímočarost, není zde prostor pro nepřímá vyjádření. Pro maximálně efektivní komunikaci se stává zásadní úsilí obou komunikačních partnerů o vzájemné porozumění.

P. Grice ve své stati *Logic and Conversation* (1975) stanovil čtyři konverzační maximy, kterými se mají účastníci komunikace řídit, chtějí-li dosáhnout maximálního efektu:

- Maxima kvality – Podle této maximy účastníci rozhovoru mluví pouze pravdu. Komunikant nejenom že nemá lhát, ale také nemá říkat nic, pro co nemá dostatečné důkazy.

¹⁶ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 32.

¹⁷ Griceovým kooperačním principem se ve své teorii inspirovala také Robin Lakoffová. Svou teorii zformulovala roku 1973. Vytvořila dvě základní maximy, a sice *be clear* (vyjadřuj se přesně) a *be polite* (chovej se zdvořile).

- Maxima kvantity – Maxima založená na kvantitě informací, která má být úměrná tématu rozhovoru. Komunikanti nemají podávat více informací, než je požadováno.
- Maxima relevance – Maxima kladoucí důraz na relevantnost komunikace. Mluvčí nemají odbíhat od tématu, protože to způsobuje zmatení komunikačního partnera.
- Maxima způsobu – Z této maximy vyplývá nutnost mluvit jasně a vyhýbat se nejasnostem ve vyjádření. Za porušení maximy se považuje užití dvojznačností a zbytečná mnohomluvnost. Nutností je uspořádat svoji promluvu tak, aby byla pro komunikačního partnera co nejvíce pochopitelná. Poslední maxima je samotným P. Gricem vnímána jako nejméně důležitá.

Zaměřuje se spíše na to, jak jsou věci řečeny, než na to, co bylo řečeno.

P. Grice pracuje s pojmy presupozice a implikatura. Presupozice jsou předpoklady a znalosti, se kterými do konverzace již vstupujeme. Presupozici můžeme chápat jako „význam, který není v konkrétní výpovědi explicitně vyjádřen [...]“¹⁸ Každý z komunikantů vstupuje do konverzace s různými presupozicemi, proto základem kooperačního principu je, aby nedocházelo k nedorozuměním na úrovni presupozic. Každý z komunikantů musí být obeznámen s tím, k jaké situaci a osobám se referuje.

Implikatury (*conversational implicatures*) vznikají jako následek porušování Griceova kooperačního principu. M. Hirschová definuje implikaturu jako: „výsledek interferenčního procesu (procesu usuzování, vyvozování), který je nastartován v okamžiku, kdy si adresát uvědomí, že jeho komunikační partner porušuje některé zásady racionální, souvislé a soudržné komunikace [...]“¹⁹ Adresát na základě své dosavadní komunikační zkušenosti získá podezření, že promluvu nemá chápat doslovně, a na základě implikatur a své interpretace světa se dobírá skutečných významů.

¹⁸ LOTKO, E. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc, 1997, s. 90.

¹⁹ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 192.

První tři maximy se zabývají obsahem sdělení, čtvrtá maxima způsobu upřednostňuje formu – upřesňuje, jak máme naše sdělení zformovat vzhledem k adresátovi.

Z výše uvedeného vyplývá, že Griceovy maximy jsou porušeny dodržováním zdvořilostního principu: „Griceův kooperační princip vyžadující přímost ve vyjadřování se v mnohých aspektech rozchází s konceptem zdvořilosti založeným (mimo jiné) na manipulaci a předstírání.“²⁰

Griceovy maximy se etickou stránkou ovšem nezabývají, neprezentují se ani jako rigidní pravidla, která by měla být dodržována.

1.2.2 Leechovy maximy zdvořilostního principu

Tuto teorii zformuloval Geoffrey Leech v roce 1983 ve své práci *Principles of Pragmatics*. Jedná se o pravidla obecnější povahy, nejsou ale aplikovatelná na všechny kultury. Svou teorii postuluje jako analogii ke Griceovu kooperačnímu principu. Leechovými maximami bychom se měli řídit, chceme-li si zachovat pozitivní vztahy. Každá z maxim se řídí dvěma základními strategiemi, a to pozitivní (*maximalizuj...*) a negativní (*minimalizuj...*). Leech považuje za důležitější strategii minimalizační.²¹ Na tomto základě zformuloval šest maxim:

- Maxima taktu – Minimalizuj nároky vůči komunikačním partnerům a maximalizuj pro ně výhody. Tato maxima je upřednostňována v anglosaské kultuře, nepovažuje za zdvořilé něco po adresátovi žádat, proto je nutno takovou výpověď formulovat obezřetně.
- Maxima ocenění a uznání – Minimalizuj nedostatky svého komunikačního partnera, maximalizuj jeho přednosti. Maxima je uplatňována v situacích, kdy dochází k hodnocení. Zahrnujeme sem například lichotky, projevy uznání a

²⁰ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 32.

²¹ „**Minimalizačními strategiemi** se minimalizuje např. kritika n. neprospěch adresáta či nároky na něj [...], popř. se minimalizuje ocenění či prospěch mluvčího. **Maximalizačními strategiemi** se maximalizují např. ocenění n. prospěch adresáta na straně jedné [...] a nároky na mluvčího či jeho vlastní aktivita na straně druhé.“ (KARLÍK, P., NEKULA M., PLESKALOVÁ J. (eds). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 564.)

zmírňování kritiky. Tato maxima předpokládá, že každý komunikant touží po ocenění.

- Maxima skromnosti – Minimalizuj vlastní přednosti, maximalizuj své nedostatky.
- Maxima souhlasu/shody – Minimalizuj nesouhlas, maximalizuj souhlas s komunikačním partnerem. Pokud s komunikačním partnerem nesouhlasíme, bývá zdvořilejší, použijeme-li souhlas s výhradami (*ano, ale...*).
- Maxima účasti/sympatie – Maximalizuj účast s komunikačním partnerem, projevuj mu sympatie, dávej najevo zájem o jeho osobu a náležitosti s ní spojené.
- Maxima fatická – Maxima vyžadující verbální kontakt, předpokládá, že mlčení je nezdvořilé, i když komunikujeme s lidmi, které neznáme. Obvyklými tématy tzv. *small talk* jsou počasí nebo politika.

Minimalizační strategie souvisí s užitím negativní zdvořilosti. Poukazují na to, čemu se máme v komunikaci vyhnout.

Problémem Leechovy teorie je, že jednotlivé prostředky, které využíváme k minimalizačním a maximalizačním strategiím, nelze zobecnit. Tytéž prostředky mohou sloužit také k vytvoření nezdvořilé výpovědi, například užitím deminutiva můžeme vytvořit zdvořilou výpověď (*Počkej, prosím, chvíličku*), ale také agresivní (*Tebe, ty chudinko, nepotřebuju!*). Ke správné interpretaci je potřebná znalost kontextu a vztahů mezi komunikanty.

G. Leech za nejdůležitější Griceovy maximy považoval maximu kvality a kvantity. Zkoumal je společně a domníval se, že „si často konkurují, protože množství informací, které mluvčí předá, je limitováno snahou vyhnout se nepravdě.“²²

U hodnocení maximy relevance Leech připomíná, že je potřeba hodnotit relevanci výroku v komunikační situaci. Relevanci výroku hodnotí následovně:

²² LEECH, G. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman, 1983, s. 84: „...they frequently work in competition with one another: the amount of information 's gives is limited by s's wish to avoid telling an untruth.“

„Promluva [...] je v komunikační situaci relevantní, jestliže [...] přispívá ke konverzačním cílům mluvčího či adresáta.“²³

G. Leech svoji teorii zkonstruoval jako doplnění Griceova kooperačního principu. Vztah mezi oběma principy můžeme definovat jako komplementární.²⁴ Porušení maxim kooperačního principu obvykle bývá motivováno užitím maximy zdvořilostního principu a naopak.

Leech svůj zdvořilostní princip staví na vyšší úroveň než Griceův kooperační princip: „Zdvořilostní princip má vyšší regulační roli než [kooperační princip]: udržovat sociální rovnováhu a přátelské vztahy nám umožňuje předpokládat, že naši komunikační partneři jsou naladěni kooperativně.“²⁵

P. Brownová se S. Levinsonem k celému problému přistupují podobně, kooperační princip chápou jako neutrální, zatímco zdvořilostní princip je spojen s výskytem deviací: „Kooperační princip definuje ‘nepříznakový’ nebo sociálně neutrální rámec komunikace; základním předpokladem je ‘nulový výskyt deviací od racionálního významu’. Užitím zdvořilostního principu však vzniká výskyt deviace.“²⁶ Ostatně na těchto deviacích je založeno vyjadřování a zkoumání zdvořilosti.²⁷

1.3 Teorie tváře Penelope Brownové a Stephenha Levinsona

Penelope Brownová a Stephen Levinson bývají považováni za zakladatele moderní teorie zdvořilosti. Základy teorie formulovali v práci *Politeness. Some*

²³ LEECH, G. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman, 1983, s. 94: „An utterance *U* is relevant to a speech situation if *U* can be interpreted as contributing to the conversational goal(s) of *s* or *h*.“

²⁴ *Tamtéž*, s. 80.

²⁵ *Tamtéž*, s. 82: „...the PP has a higher regulative role than this: to maintain the social equilibrium and the friendly relations which enable us, to assume that our interlocutors are being cooperative in the first place.“

²⁶ BROWN, P. a LEVINSON S. C. *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 5: „The CP defines an ‘unmarked’ or socially neutral (indeed asocial) presumptive framework for communication; the essential assumption is ‘no deviation from rational efficiency without a reason’. Politeness principles are, however, just such principled reasons for deviation.“

²⁷ LOTKO, E.: *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc, 1997, s. 156.

universals in language usage (1978). Vycházejí z Griceových maxim, jejichž porušením mnohdy vzniká zdvořilá výpověď, tato teorie se v mnohém podobá také teorii Geoffreyho Leech.

Základem teorie jsou sociální vztahy mezi lidmi. Užití jazyka je motivováno vztahem mezi komunikanty a také obsahem komunikátu. Základem teorie je pojem tvář, tou je zjednodušeně myšlena sebehodnota, kterou má každý účastník komunikace. Na ohrožení tváře může komunikační partner reagovat koktáním, červenáním, sklopením očí nebo nějakou agresivní poznámkou.²⁸

V komunikaci očekáváme, že základní strategií každého komunikačního partnera je snaha o zachování tváře.²⁹ P. Brownová a S. Levinson definovali dvojí pojetí tváře, každý účastník konverzace má tvář pozitivní a negativní.³⁰

P. Chejnová definuje pozitivní tvář jako „touhu člověka po harmonii v interpersonálních vztazích, touhu být přijímán svým okolím, touhu po kladné odezvě svého jednání, po souhlasu. Je spojena s příslušenstvím ke skupině, která sdílí určité hodnoty. Táhne k intimnosti, familiaritě.“³¹

Pozitivní tvář je tedy souhrn představ a přání, které adresát chce, aby byly komunikačním partnerem oceněny. Úzce s ní souvisí pozitivní zdvořilostní strategie, již užíváme zejména při komunikaci v rodině a se známými lidmi.

Negativní tvář se pojí s lidskou touhou po svobodě jednání. Každý člověk si přeje, aby mu nikdo nekladl překážky a aby nebyl k ničemu nucen. Negativní tvář souvisí se základními lidskými pudy, tedy právem na teritorium, majetek a osobní svobodu. Pojí se s pojmem negativní zdvořilost, ta se uplatňuje nejčastěji v komunikaci s cizími osobami. Motivem užití je předpoklad, že ostatní nechtějí, aby jim bylo zasahováno do soukromí.

²⁸ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilost*. In: MACHOVÁ, S. a ŠAMALOVÁ, M. *Mezilidská komunikace pro pracovníky státní správy*. Univerzita Karlova v Praze, 2005, s. 52.

²⁹ BROWN, P. a LEVINSON S. C. *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 61.

³⁰ KELNAROVÁ, A. (2014): *Tvář*. In: *Encyklopedie lingvistiky*, ed. Kateřina Prokopová, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné z: <http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Tvář>.

³¹ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 38.

1.3.1 Akty ohrožující tvář

Základem zdvořilé komunikace je zachování tváře komunikačního partnera.

V komunikaci existuje celá řada aktů, kterými dochází k ohrožení *image* komunikantů. P. Brownová a S. Levinson se inspirovali Austinovou teorií mluvních aktů a zformulovali akty ohrožující tvář (*face threatening acts* neboli FTA).

Autoři nicméně sami přiznávají, že klasifikace jednání ohrožujícího pozitivní a negativní tvář se v některých případech může překrývat: „...v klasifikaci FTA dochází k překrývání, protože některé FTA ohrožují negativní i pozitivní tvář (například stížnosti, přerušování, hrozby, silné projevy emocí, žádosti o osobní informace).“³²

P. Brownová a S. Lewinson se domnívají, že jakýkoliv akt může ohrozit adresátovu tvář. P. Chejnová k této problematice dodává: „Je-li akt sám o sobě příliš nebezpečný, může se jeho realizace produktor vzdát úplně (tzv. strategie *off record*). Rozhodne-li se jej i přes možná rizika spojená se ztrátou tváře realizovat, může volit maximálně explicitní vyjádření (tzv. strategie *on record*).“³³

1.3.2 Zdvořilostní strategie

P. Brownová a S. Levinson považují za základní zdvořilostní strategie přímé jednání, nepřímé jednání, pozitivní zdvořilost a negativní zdvořilost. V odborné literatuře bývá opomíjena ještě pátá možnost, a sice vyhnout se vytvoření FTA úplně.

Základním předpokladem je, že mluvčí i adresát se snaží vyhnout ohrožení tváře pomocí kombinace strategií, které autoři navrhují. Předtím než si zvolí strategii „posuzuje mluvčí s ohledem na závažnost jednání ohrožujícího tvář i to, do jaké míry chce adresátovi sdělit obsah tohoto jednání, nakolik chce být efektivní nebo jak

³² BROWN, P. a LEVINSON S. C. *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 67: „...there is an overlap in this classification of FTAs, because some FTAs intrinsically threaten both negative and positive face (e. g. complaints, interruptions, threats, strong expressions of emotion, requests for personal information).“

³³ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 39.

rychle potřebuje sdělit obsah a do jaké míry chce adresátovu tvář zachovat.“³⁴ V práci si blíže vymežíme pouze strategie pozitivní a negativní zdvořilosti.

Pozitivní zdvořilost

M. Hirschová ji charakterizuje „jako vyjadřování ‘solidarity’, ocenění adresátovy pozitivní tváře a naznačení toho, že mluvčí se s adresátovou pozitivní tváří ztotožňuje, resp. že vyznává stejné nebo podobné hodnoty.“³⁵ Pozitivní zdvořilost je vázána na úzké společenství lidí, kteří navzájem znají své potřeby, názory a postoje.³⁶ Distance mezi komunikanty je malá. Uplatňuje se nejčastěji v rodině a mezi přáteli. Častým tématem hovoru jsou společné zážitky, se kterými jsou spojeny kladné emoce. Užitý jazykový kód bývá společný, například slang nebo dialekt. Oslovení je realizováno hypokoristiky nebo deminutivy. Časté bývá schvalování čehokoliv, co souvisí s adresátem (oblečení, práce, dům...). Důležitým faktorem je sociální distance, při výběru důvěrného tématu v komunikaci s nepříliš důvěrnou osobou může být řečový akt vyhodnocen jako vlezlý a nevhodný. Užití eufemismů je motivováno také pozitivní zdvořilostí.

Podle M. Hirschové se mluvčí uchylují k nevinným lžím, aby neohrozili tvář adresáta: „S pozitivní zdvořilostí je spojena také partikulární strategie vyhýbání se nesouladu – mluvčí se za určitých okolností zdržuje toho, aby svůj názor projevil upřímně a otevřeně, ať už proto, že nechce adresáta ranit, nebo proto, aby se vyhnul nepříjemnému nesouladu nebo konfrontaci.“³⁷ Proto chválíme i jídlo, které nám nechutná, nebo ujišťujeme hosty, že nám nevádí politý nábytek.

Negativní zdvořilost

Negativní zdvořilost souvisí s adresátovou negativní tváří. Uplatňuje se v situacích, kdy spolu hovoří lidé cizí a mezi komunikanty se objevuje větší distance. Adresát je obvykle považován za hierarchicky vyššího. V české jazykové kultuře je negativní zdvořilost realizována také vykáním nebo užíváním titulů.

³⁴ ZÍTKOVÁ, D. *Komunikační přístup ke zdvořilosti a jeho aplikace na reklamní texty*. Liberec: Bor, 2008, s. 14.

³⁵ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 231.

³⁶ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilost*. In: MACHOVÁ, S. a ŠAMALOVÁ, M. *Mezilidská komunikace pro pracovníky státní správy*. Univerzita Karlova v Praze, 2005, s. 53.

³⁷ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 232.

Vychází z předpokladu, že adresát nechce být do ničeho nucen. Strategie negativní zdvořilosti je považována za kompromis mezi tím, čeho chce mluvčí dosáhnout, a snahou adresáta do ničeho nenutit: „Strategie negativní zdvořilosti dovolují autorovi, aby adresát nemusel dát najevo své negativní hodnocení, svou negativní reakci.“³⁸ Mluvní akty tedy bývají realizovány nepřímou a používají se implikace. Negativní zdvořilost preferuje pesimistické vyznění výpovědi a mluvčí a priori předpokládá neúspěch komunikačního aktu (*Nemohl byste...*).

S nepřímým vyjadřováním souvisí také tzv. markery diskursu (*discourse markers*), tedy ukazatele, pomáhající adresátovi promluvu správně interpretovat: „Některé vycházejí z Griceových maxim kooperačního principu: maxima kvality (*myslím, domnívám se, absolutně popírám, jak víte, říká se*), maxima kvantity (*víceméně, přibližně, rámcově, koneckonců*), maxima relevance (*toto sice není relevantní, na toto není čas, mimochodem*), maxima způsobu (*v krátkosti, abych byl přesný, rozumíte?, chápete, co tím myslím?*).“³⁹

Často se užívají ilokuční slovesa, zmírňující adverbia a vsuvky (*Vy asi nebudete mít čas hned, že? On je pravděpodobně poněkud nespolehlivý. Pokud je mi známo...*).⁴⁰

Prosba se obvykle formuluje pomocí otázky, která neohrožuje adresátovu negativní tvář. (*Můžeš/mohla bys...*). Užití modálních sloves a částic se nazývá tzv. hedging, motivací pro jeho využití je zmírnění ilokuční síly výpovědi.

1.3.3 Kritika teorie P. Brownové a S. Levinsona

Kritikové teorie napadají fakt, že teorie P. Brownové a S. Levinsona nemůže být univerzálně uplatnitelná. Teorii je možno použít v kontextu americké a evropské kultury, nikoli kultury východní. Problematické je zejména vymezení tváře. Lingvisté zabývající se asijskou kulturou reagují odmítavě na tvrzení, že mluvčí si může zvolit jazykové prostředky a komunikační strategii podle komunikační situace

³⁸ ŠVEHLOVÁ, M. *Zdvořilost a řečová etiketa*. In: Sborník PdF UK, Filologické studie XIX. Praha: UK, 1994, s. 46.

³⁹ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 40. (Do kurzivy upraveno pro potřeby diplomové práce.)

⁴⁰ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 233.

svobodně tak, aby tvář zůstala zachována. Například japonský systém vyjadřování zdvořilosti je od toho evropského diametrálně odlišný. V asijských kulturách není užití zdvořilosti motivováno svobodnou vůlí, ale je závislé na předepsaných komunikačních normách: „Funguje zde princip tzv. wakimae, což je zhodnocení situace samotného produktora v komunikačním kontextu vzhledem k ostatním účastníkům komunikace (s kým mám tu čest mluvit).“⁴¹ Zdvořilost tedy není univerzálním pojmem a každá kultura vyjadřuje zdvořilostní strategie jiným způsobem.

Další kritikové, mezi nimi například D. Zítková, poznamenávají, že P. Brownová a S. Levinson sice hovoří o existenci tváře mluvčího, ale ta se již na začátku jejich teorie vytrácí a dále je rozpracována jen tvář adresáta.⁴²

1.3.4 Pojetí tváře E. Goffmana

Současná pragmatika se přiklání spíše ke Goffmanovu pojetí tváře, v němž je tvář dynamická a proměnná: „Tvář je klíčovým aspektem vztahu, který dvě nebo více osob společně vytvářejí tím, jak konstituují významy a činnosti v mluvené interakci.“⁴³

Erving Goffman byl americký sociolog, který formuloval jako první teorii týkající se tváře, tu definoval jako: „[Tvář je] pozitivní sociální hodnota, kterou pro sebe osoba prakticky nárokuje prostřednictvím role, kterou v daném kontaktu v očích druhých hraje. Tvář je obraz vlastního já tvořený společensky přijímanými atributy.“⁴⁴

⁴¹ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 41.

⁴² ZÍTKOVÁ, D. *Komunikační přístup ke zdvořilosti a jeho aplikace na reklamní texty*. Liberec: Bor, 2008, s. 13.

⁴³ ARUNDALE, R. B. *Constituting face in conversation. Face, facework and interactional achievement*. *Journal of Pragmatics*, 2010, ročník 42, č. 8, s. 2085: „Face is one key aspect of the relationship two or more persons conjointly co-constitute as they conjointly co-constitute meanings and actions in talk-in-interaction.“

⁴⁴ GOFFMAN, E. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-face Behavior*. Garden City, New York: Anchor Books, 1967, s. 5: „...the positive social value a person effectively claims for himself by the line others assume he has taken during a particular contact. Face is an image of self delineated in terms of approved social attributes.“

Goffmanovo pojetí tváře předpokládá, že se jedná o *image*, který se v průběhu komunikace mění na základě okolností a také vztahu mezi komunikanty. Zatímco v pojetí P. Brownové a S. Levinsona je tvář se svým nositelem spjata, je statická a neproměnná.

E. Goffman formuloval dvě pravidla: pravidlo sebeúcty (*self-respect*) a ohleduplnosti (*considerateness*), jejichž dodržování by mělo zajistit zachování tváře nejen mluvčího, ale i jeho komunikačních partnerů.⁴⁵

V případě, že dojde k aktu ohrožujícímu tvář, definuje E. Goffman tzv. práci s tváří (*face-work*): „Pod prací s tváří si máme představit kroky, které osoba udělá, aby její sdělení bylo v souladu s tváří. Práce s tváří slouží k potírání incidentů – tedy událostí, jejichž důsledky ohrožují tvář.“⁴⁶

Dle E. Goffmana existují dva základní způsoby práce s tváří: nevykonání aktu ohrožujícího tvář (*avoidance proces*), například tím, že se vyhneme nepříjemnému tématu nebo skrytím vlastních emocí; druhý způsob práce s tváří je proces nápravy jednání, pokud již není šance se incidentu vyhnout (*corrective proces*). Proces nápravy sestává z celé sekvence aktů – porušení pravidel, nabídka nápravy, přijetí nabídky a poděkování.⁴⁷

H. Spencer-Oateyová ve své teorii obohacuje Goffmanův koncept tváře o teorii identity. Tento pojem pochází ze sociální psychologie a o sebepojetí uvádí: „Sebepojetí je mnohostranný, dynamický konstrukt, který zahrnuje přesvědčení o vlastnostech jedince, stejně jako epizodické a sémantické vzpomínky na sebe sama. Sebepojetí funguje jako schéma kontrolující zpracování relevantních informací o sobě samém.“⁴⁸ Dále se vyjadřuje, že ne všechny naše vlastnosti hodnotíme jako stejně důležité a také, že k nim zaujímáme různé postoje.

⁴⁵ GOFFMAN, E. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-face Behavior*. Garden City, New York: Anchor Books, 1967, s. 11.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 12: „By face-work I mean to designate the actions taken by a person to make whatever he is doing consistent with face. Face-work serves to counteract "incidents"- that is, events whose effective symbolic implications threaten face.“

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 22.

⁴⁸ SPENCER-OATEYOVÁ, H. *Theories of identity and the analysis of face*. *Journal of Pragmatics*, 2007, ročník 39, č. 4, s. 640: „The self-concept is a multi-faceted, dynamic construal that contains

Dynamika se v této teorii projevuje změnami ve vnímání vlastností jedince. Jinak jedinec vnímá své minulé já a jinak své současné. Mnohostranný se tento konstrukt jeví, protože každý jedinec vnímá sám sebe ve třech různých rovinách – jako individuální, interpersonální a skupinové já. Na individuální úrovni nacházíme *personal self* (tedy osobní já), jež zahrnuje osobitý koncept sebe sama. Na interpersonální úrovni se nachází *relational self* (relační já), které odvozuje naše sebepojetí ze vztahů a rolí, které zaujímáme ve vztazích s ostatními lidmi. Na skupinové úrovni existuje *collective self* (skupinové já), jež reprezentuje koncept sebepojetí odvozeného z členství ve skupinách.⁴⁹ Z toho vyplývá, že současné teorie chápou identitu spíše jako proměnnou strukturu. Identita se proměňuje na základě daného diskursu a jednotlivé diskursy se mění podle nároků na identitu (tzv. *identity claims*).⁵⁰ V práci se zaměříme zejména na to, jakým způsobem budují svoji identitu participanti politického diskursu, které části své identity akcentují a co naopak považují za své slabiny.

1.4 Nezdvořilost

Pojetí nezdvořilosti není v odborné literatuře věnován takový prostor, jako je tomu v případě zdvořilosti. Také vymezení pojmu nezdvořilost není jednoduché, podle Zítkové: „Zdvořilost lze vymezit z negativního úhlu pohledu (tzn. jako prostředek mající za cíl zabránit konfliktům a rovněž kontrolovat a omezovat potenciální agresi komunikantů) i z pozitivního úhlu pohledu (tj. jako prostředek

beliefs about one's attributes as well as episodic and semantic memories about the self. It operates as a schema, controlling the processing of self-relevant information.“

⁴⁹ SPENCER-OATEYOVÁ, H. *Theories of identity and the analysis of face*. Journal of Pragmatics, 2007, ročník 39, č. 4, s. 642: „At the individual level, there is the „personal self“, which represents the differentiated, individuated concept of self; at the interpersonal level, there is the „relational self“, which represents the self-concept derived from connections and role relationships with significant others; and at the group level, there is the „collective self“, which represents the self-concept derived from significant group memberships.“

⁵⁰ DE FINA, A, SCHIFFRIN, D., BAMBERG, M. (eds.). *Discourse and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 9.

podporující udržení dobrých vztahů a přátelské atmosféry mezi komunikanty).“⁵¹ Nezdvornost bychom pak mohli vymezit jako prostý nedostatek zdvořilosti.

Podle našeho názoru to ale není úplně přesné, neboť některé mluvní akty, jako např. výhrůžka, jsou primárně nezdvorné. Podobně vymezuje nezdvornost M. Hirschová jako „vědomé a nezastírané komunikační jednání, které na adresáta útočí – mluvčí nemá zájem brát na adresáta ohled, popř. jedná v afektu a snaží se dosáhnout svého cíle i za tu cenu, že adresáta k něčemu otevřeně nutí nebo ho dehonestuje.“⁵²

Samo vymezení nezdvornosti s sebou nese problém subjektivity. Mnohdy nastane situace, kdy mluvčí nezamýšlí a priori být nezdvorný, přesto jeho komunikační strategii vyhodnotí komunikační partner jako nezdvornou. Popřípadě může být jeden mluvní akt vyhodnocen jako nezdvorný a současně i jako vhodný.⁵³ Důležitý je tedy opět perlokuční akt. Interpretace adresáta je pro vyhodnocení komunikačního aktu jako zdvořilého či nezdvorného klíčová.

M. Hirschová uvádí faktory, které je nezbytné zhodnotit předtím, než charakterizujeme promluvu jako nezdvornou: „Obecně lze vyjít z faktu, že pro identifikaci výpovědi jakožto nezdvorné je třeba detailně popsat společenské zakotvení příslušného dialogu s důrazem na sociální role komunikujících a analyzovat vztahovou síť mezi nimi.“⁵⁴ Kromě interpretace adresáta tedy M. Hirschová akcentuje také komunikační situaci.

Užitím nezdvorného mluvního aktu mluvčí ohrožuje tvář komunikačního partnera a zároveň ohrozí svou pozitivní tvář. Nemůže očekávat, že jeho nezdvorné chování bude okolím oceňováno pozitivně.

⁵¹ ZÍTKOVÁ, D. *Komunikační přístup ke zdvořilosti a jeho aplikace na reklamní texty*. Liberec: Bor, 2008, s. 47.

⁵² HIRSCHOVÁ, M. *Nezdvořilost jako pragmlingvistický fenomén*. *Linguistica Brunensia*, roč. 58, č. 1–2. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 278.

⁵³ CULPEPER, J. *Reflections on impoliteness, relational work and power*. In: Bousfield, D. a Locherová, M. A. (eds.) *Impoliteness in language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2008, s. 17.

⁵⁴ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 240.

1.4.1 Vyjádření nezdvořilosti

Další rozdíl mezi zdvořilostí a nezdvořilostí je ten, že zatímco řečové akty spojené se zdvořilostí lze poměrně jednoduše klasifikovat, situace u nezdvořilých řečových aktů je složitější. Výše jsme uvedli, že i zdánlivě zdvořilý akt se může jevit jako nezdvořilý. Klíčem pro klasifikaci může být intonace pronesené výpovědi a kontext komunikační situace.

Opět je celé rozdělení spíše věcí abstrakce a nelze posuzovat jednotlivé komunikační akty bez znalosti kontextu. Výjimku snad tvoří pouze urážky a již výše zmíněné výhrůžky. S vyjadřováním nezdvořilosti se pojí sarkasmus a přehnaná zdvořilost, která působí ve výsledku posměšně. Nezdvořilost může být vyjádřena i nepřímou, a to pomocí implikatur, ironie a metafor. Nepřímá nezdvořilost posiluje dominanci mluvčího více než přímé útoky. V politických diskuzích, kde je hlavní snahou získat sympatie diváků na svou stranu, jsou časté nepřímé invektivy vyvolávající humor. Přímými vyjadřovacími prostředky nezdvořilosti jsou tabu výrazy, například již zmiňované vulgarismy a verbální agrese.

1.4.2 Výzkum nezdvořilosti

V práci vycházíme z Culpeperovy teorie publikované pod názvem *Towards an anatomy of impoliteness* v roce 1996.

J. Culpeper vychází z teorie P. Brownové a S. Levinsona a rozpracovává koncept tváře v souvislosti s nezdvořilostí. Analogicky určuje nezdvořilostní strategie: přímá nezdvořilost, pozitivní nezdvořilost, negativní nezdvořilost, falešná zdvořilost (*sarcasm*) a nepoužití zdvořilosti. V práci se budeme věnovat pouze pozitivní a negativní nezdvořilosti.

Pozitivní nezdvořilost

Pod pozitivní nezdvořilost J. Culpeper řadí strategie, jimiž se útočí na komunikantovu pozitivní tvář, jako např. „otevřený nezájem o téma nastolené komunikačním partnerem, odmítání existence sdílených znalostí a zkušeností, uvádění témat, o nichž je známo, že jsou adresátovi nepříjemná nebo pro něj citlivá, užívání výrazů, o nichž mluvčí důvodně předpokládá, že jsou adresátovi nesrozumitelné (zejm. jsou-li srozumitelné pro ostatní účastníky komunikace, např. v oblasti odborné terminologie), zlehčování nebo ponižování adresátovy osoby

prostřednictvím příznakového oslovení apod.“⁵⁵ K oslovení se vyjadřuje i J. Kraus, ten např. označení významných představitelů státu pouze příjmením, tedy bez jejich funkce, považuje za projev nezdvořilosti a neúcty.⁵⁶ Mezi akty ohrožující pozitivní tvář recipienta tedy patří negativní hodnocení tváře (posměch, napomenutí, kritika, urážka, obvinění, ponížení).

Negativní nezdvořilost

Negativní nezdvořilost, která se zabývá ohrožením komunikantovy negativní tváře, zahrnuje takové mluvní akty, které slouží k zesměšnění, zastrašení a bagatelizování. Časté je také zveřejnění takových informací o komunikantovi, které jsou považovány za intimní, vyjadřování převahy nad adresátem a nucení adresáta odpovídat na položené otázky.

V moderních koncepcích se rozlišuje nezdvořilost, hrubost a verbální agresivita. Pro jasnou identifikaci výpovědi jakožto nezdvořilé je třeba vycházet z komunikačního kontextu. Z toho vyplývá, že za nezdvořilou považujeme výpověď, která se formálně může jevit jako zdvořilá, například výpověď *Mně se dneska nechtělo vstávat*. Formálně nijak nevybočuje z běžné komunikace (použitými výrazy, ilokucí a intonací). Při zkoumání kontextu ale můžeme zjistit, že tato poznámka patřila učiteli a proneslo ji malé dítě, v tomto kontextu nezdvořilá bude. Oproti tomu je hrubost spojena s prvoplánově identifikovatelnými výpověďmi. Užívá příznakové lexikum, konkrétně vulgarismy. S vyjádřením hrubosti souvisí verbální agrese. Tímto pojmem je označeno „jakékoli záměrné atakování osobní integrity (tváře) adresáta pomocí jazyka, a to i takové, které není vulgární.“⁵⁷ Pro identifikaci takové výpovědi je tedy zásadní určit ji jako záměrně agresivní, tato agresivita nemusí být vulgárně verbalizována. Použijeme-li strategii verbální agresivity jako strategii pozitivní nezdvořilosti, je užití příznakového vyjádření cílem, výpověď realizuje záměr komunikanta atakovat a dehonestovat. Při negativní zdvořilosti je však

⁵⁵ HIRSCHOVÁ, M. *Nezdvořilost jako pragmatolingvistický fenomén*. *Linguistica Brunensia*, roč. 58, č. 1–2. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 278.

⁵⁶ KRAUS, J. *Rétorika a řečová kultura*. Karolinum, Praha, 2010, s. 164.

⁵⁷ HIRSCHOVÁ, M. a SVOBODOVÁ J. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 45.

nástrojem např. vyjádření: *pospěš si a pohni zadkem, ty lemro shnilá*.⁵⁸ V širším smyslu můžeme do pojmu verbální agrese zahrnout i pomluvy a výsměch „za zády“, tedy agresivní chování nepřímé.⁵⁹

Obrannou reakcí adresáta, který dává najevo, že nezdvořilost nehodlá tolerovat, může být například výtka, napomenutí a protiútok. Obranné strategie obvykle volí účastník komunikace v nadřazené pozici.⁶⁰ Pokud je reakcí mluvčího omluva, probíhá komunikace dále nekonfliktně. Protiútokem je iniciován konflikt.

⁵⁸ HIRSCHOVÁ, M. a SVOBODOVÁ J. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 45.

⁵⁹ HIRSCHOVÁ, M. a SVOBODOVÁ J. *Verbální agrese v politickém diskursu*. Bohemica Olomucensia, 2015, č. 3-4, s. 80.

⁶⁰ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 244.

2 Politický diskurs⁶¹

V práci si pojem politický diskurs vymežíme jako soubor jazykových projevů týkajících se politické tematické oblasti, s typicky užívanými jazykovými prostředky a ustálenými charakteristikami promluv. Politickou komunikaci budeme chápat jako „veškeré procesy symbolické interakce odehrávající se ve společnosti na makropolitické úrovni (nebo veškeré symbolické interakce, které tyto procesy ovlivňují) a přispívající k rozhodování, popřípadě výkonu či distribuci moci.“⁶² Určení výpovědi jakožto politického komunikátu je věcí kontextu a z něho plynoucí interpretace.⁶³

Politický diskurs jako druh institucionální komunikace disponuje soustavou konstitutivních prvků, mezi něž patří i funkce diskursu. Dulebová se domnívá, že hlavní funkcí politického diskursu je snaha ovlivnit recipienta.⁶⁴ Účinným prostředkem ovlivnění recipientů je také verbální agrese. Ta má za cíl dehonestaci politického protivníka. Časté je poukazování na protivníkovy nedostatky, mezi nimi například na nekompetentnost, to se mnohdy děje pomocí argumentů ad hominem. Dalšími persvazivními jazykovými prostředky mohou být také metafory. Nejčastěji se užívají ty z lékařského, vojenského či sportovního prostředí (*hrát čistou hru, jít do útoku, ozdravení hospodářství*).

Jedním z rysů politického diskursu je, že mluvčí představuje zástupce určité skupiny lidí (např. své politické strany).⁶⁵ Podle Hirschové „v situaci, kdy se komunikační výměny účastní skupiny, jejichž zájmy jsou protichůdné (tj. adresát

⁶¹ Jelikož chápání termínu **diskurs** není v české lingvistice pojímáno jednoznačně, je potřeba si ho vymežit. V této práci bude pod pojmem diskurs chápán soubor jazykových projevů, týkajících se jedné tematické oblasti, s typicky užívanými jazykovými prostředky a ustáleným typem mluvčího a posluchače. Konkrétně se budeme zabývat politickým diskursem. (Vymezeno dle HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 275.)

⁶² JIRÁK, J. a ŘÍCHOVÁ, B. *Politická komunikace a média*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, s. 13–14.

⁶³ JIRÁK, J. a ŘÍCHOVÁ, B. *Politická komunikace a média*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, s. 8.

⁶⁴ DULEBOVÁ, I. *Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu*. Jazyk a kultúra, 2012, č. 9. Dostupné z: http://ff.unipo.sk/jak/9_2012/dulebova.pdf.

⁶⁵ KŘEČEK, Jan. *Politická komunikace: od res publica po public relations*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, s. 12.

není chápán jako komunikační partner, nýbrž jako protivník) a kdy je mluvčí sledován 'svou' skupinou jako její reprezentant, představuje otevřené ohrožování protivníkovy tváře jednání, které posiluje pozici daného mluvčího v jeho skupině a vzhledem k této skupině jeho pozitivní tvář neohrožuje.⁶⁶ Vzhledem k ostatním účastníkům a také nezúčastněným osobám je ale toto ohrožení přítomno.

Argumentace představuje další důležitý rys komunikátů politického diskursu. Dobrému politikovi bývá připisována schopnost úspěšně argumentovat a také schopnost protestovat proti argumentům ostatních oponentů. Nejčastějšími dvěma typy argumentů v politických debatách jsou argumenty ad rem a ad hominem. Argumenty ad rem souvisí pouze s věcným obsahem konverzace. Kdežto argumenty ad hominem limity konverzace překračují a útočí na osobní charakteristiku mluvčího. Argumenty ad hominem tak například přisuzují politikovi neschopnost dostat svému slovu či názorovou nestálost. Argumentaci ad hominem můžeme označit jako poškozování politikovy pozitivní tváře. V ojedinělých případech bývají politické debaty realizovány na úkor politického obsahu. Předmětem těchto debat se nestává diskuse o politické argumentaci, ale snaha napadat osobnostní rysy protivníka. V odborné terminologii se tak „opouští legitimní argumentace ad rem a nahrazují ji falešné strategie ad hominem“.⁶⁷

S politickým diskursem souvisí pojem politická manipulace. Definujeme ji jako snahu mluvčího přimět adresáta (popřípadě celou skupinu adresátů) k názoru, jenž se neshoduje s adresátovým přesvědčením. Manipulativní komunikace představuje protiklad komunikace kooperativní. Manipulace je chápána negativně, jako nevhodná forma komunikace.⁶⁸ Cílem tohoto typu komunikace je získat prospěch. Takové jednání je považováno za nezdvořilé a negativně ovlivňuje úspěšnost komunikace. Smyslem manipulace je přesvědčit adresáta, že pouze tento konkrétní politik dokáže usměrnit politický vývoj správným směrem, zatímco ve

⁶⁶ HIRSCHOVÁ, M. *Nezdvořilost jako pragmalingvistický fenomén*. *Linguistica Brunensia*, roč. 58, č. 1–2. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 277.

⁶⁷ SVOBODOVÁ, J. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskursu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s. 40.

⁶⁸ MACHOVÁ, S. *Manipulativní komunikační strategie a nepatřičnost*. *Opera Academiae Paedagogicae Liberecensis*. Liberec: Technická univerzita, 2009, s. 71.

společnosti existují skupiny lidí, které se snaží vývoj zastavit.⁶⁹ Strategií politické manipulace je časté užití první osoby množného čísla sloves a také vytváření společného nepřítele.⁷⁰ Dále se užívají neurčité kontexty a vágní sdělení, těmito prostředky dochází k porušení Griceovy kooperační maximy způsobu. Manipulativní strategii označenou jako kvalifikující jazyk často používá např. právě jeden z prezidentských kandidátů MZ. Její podstata spočívá v tom, že představí dvě skupiny lidí, jednu pozitivně, druhou negativně. Manipulativní strategií se všichni adresáti budou chtít řadit k pozitivně vnímané skupině. Ukázku manipulativní strategie nabízíme níže.

- 3) MHo: ...a my silného prezidenta potřebujeme po mém názoru protože e protože ehm opravdu vstupujeme do časů které jsme dosud nepoznali ještě nechápeme všechna ta nebezpečí, jenom se jich obáváme, ale věřím že sou tady nebezpečí.

Dalším z klíčových pojmů souvisejících s politickým diskursem je konflikt. Pro politické konfliktní dialogy „je příznačné, že to většinou nebývají střety přímé, otevřené, nekontrolované, „vášnivé“, intenzivní, sahající až k síle, násilí, ohrožování, výhružkám.“⁷¹ Konflikty jsou spíše zjemňovány a ironizovány. Nejčastějšími prostředky zjemnění konfliktu jsou v politickém diskursu humor a zdvořilost. Humorné odlehčení výpovědi činí společensky snesitelnou i nezdvořilou výpověď. Konflikt plyne zejména z porušování Griceových konverzačních maxim, komunikanti vědomě nekooperují, protože jejich cíle jsou protichůdné. Ukázku kritiky zjemněné humorem mířící na nepřítomného kandidáta nabízíme níže.

- 4) MHo: ...všichni víme jak je důležité ee to co hlásáme zastávat konkrétními činy a ručit za to, dyť to známe ze svých vlastní rodin, tatínek kterej bude říka říkat čtete knihy a nepijte tolik (.) Becherovky ((smích publika)) ee ale přitom to bude <dělat> to nebude mít smysl.

⁶⁹ KRAUS, J. *Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskursu*. In: ČMEJRKOVÁ, S. a HOFFMANNOVÁ, J. *Jazyk, média, politika*. Praha, 2003, s. 21.

⁷⁰ *Tamtéž*.

⁷¹ HOFFMANNOVÁ, J. *Veřejné mluvené projevy v Poslanecké sněmovně: humorný konflikt a konfliktní humor*. In: ČMEJRKOVÁ, S. a HOFFMANNOVÁ, J. *Jazyk, média, politika*. Praha, 2003, s. 40.

Dalším konstitutivním prvkem politického diskursu je také to, že dialogy nejsou dopředu připravené. Politik má jen málokdy možnost obracet se k publiku s monologickým projevem, jenž je připravený. Spíše se ocitá „pod palbou otázek“, na něž ho moderátor nutí odpovídat. I přesto, že se jedná někdy o nesmlouvavé duely, požadavek kooperativnosti je dodržen. Jen v řídkých případech se stane, že by host ze studia odešel. Ve zkoumaných prezidentských debatách je ovšem patrná připravenost mluvčích. O tom svědčí také písemné podklady, které mají před sebou na stolecích rozloženy a často do nich nahlíží. Je to dáno také tím, že témata se v prezidentských debatách často opakují, a kandidáti tak otázky předjímají a očekávají. Častým tématem je například výběr budoucích spolupracovníků či plány do budoucna.

- 5) Moderátor: ...jaký vy byste byli jako prezidenti? a s jakým atributem byste chtěli být vy spojeni?
- 6) Moderátor: hned v úvodu poprosím všech osm účastníků aby představili sebe nebo popřípadě své priority v prezidentském úřadu.

S politickým diskursem souvisí také propaganda. Řečník v takových projevech vytváří vlastní svět, předkládá ho posluchačům a snaží se je o jeho pravdivosti přesvědčit, ba dokonce jim ji vnucuje. Často se tento vytvořený svět odlišuje od světa reálného.

Rysy propagandy jsou následující:

- Jedním z prvků propagandy je důležitost, která je přisuzována vytvořenému světu.
- Výraznou persvazivní funkci mají komunikáty, které generalizují (*každý, masy, všichni*). Řečník tak chce prezentovat vlastní politickou strategii jako univerzálně platnou.
- Podobnou strategií je vyjadřování blízkosti, kdy řečník svou promluvu staví na protikladu my versus oni. Skupině zvané my jsou přisuzovány pozitivní

vlastnosti, zatímco se skupinou oni jsou dávány do souvislostí pouze výrazy negativní.⁷²

- Rysy propagandy mají také politické projevy, které kladou důraz na správnost. Mluvčí se často odvolává na historii a vědecké kapacity.
- S tím souvisí také pokrokovost. Tu má přinést řečník a jeho politická strana. Častými verbalizovanými tématy jsou pokrok, zlepšení a rozvoj.

Jako ukázkou propagandy jsme zvolili text, v němž se jeden z kandidátů odvolává na významnou osobnost z české historie. Tím také potvrzuje správnost a důležitost svých následujících výroků.

- 7) MHo: velmi rád, byl to právě Tomáš Garrigue Masaryk na kterého se odvoláváte který v roce 1893 prohlásil že e sjednocování jako přílišné někdy tlak na sjednocení často společnost umrtvuje a ži životaschopnější může být společnost ee kde spolu lidé nesouhlasí protože tím pádem ee nik nikdo neomezuje jejich názory...

2.1 Výrazové prostředky politického diskursu

Pro politický diskurs jsou charakteristické výrazové prostředky jako frazeologismy, přirovnání, obrazná pojmenování, expresivní vyjádření, citáty, parafráze a různé hříčky. To souvisí s dalším konstitutivním prvkem politického diskursu a tím je intertextualita. Různé slovní narážky a citáty slouží politikům jako nástroj k zaujetí publika. Někteří politikové na užívání slovních hříček staví svou pozitivní tvář – např. MZ často užívá bonmoty.

V politickém diskursu se objevují módní výrazy, které jsou příznačné pro danou dobu. Jsou to takové prostředky, které se užívají v dané době nápadně často, a to bez ohledu na jejich funkci v daném kontextu. Motivací pro užití takového výrazu je mimo jiné snaha ztotožnit se se skupinou.⁷³ Ve zkoumaných komunikátech jsme vysledovali, že v současné době jsou oblíbené repliky z filmů.

⁷² SVOBODOVÁ, J. *Diskriminační a manipulativní strategie ve vybraném politickém blogu*. Didaktické studie, 2015, ročník 7, č. 2, s. 77.

⁷³ LOTKO, E. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc, 1997, s. 124.

- 8) JD: já myslím že všichni znáte film eee o ee ted' ted' mě () nenene známou pohádku, pořád si vzpomínám Šíleně smutná princezna, a tam jsou takoví dva zdražilí rádcové, kteří kují pikle, a je je takový známý hit že jo:?: kujme pikle, pikle kujme e ať se pikle s piklí ujme, tak já si na to občas vzpomenu... tak doufám, že ti rádcové těch piklí zase tolik nevymyslí.

V projevech politického diskursu se často objevují tzv. „zarámované“ performativní formule (*hedged performatives*), například *jsem rád, že mohu konstatovat, s hrдостí vám mohu oznámit, chci všechny delegáty vyzvat k odpovědnému rozhodování...*

Častým způsobem, jak vyjádřit nesouhlas s oponentem, je použití otázkové formy. Tato otázka s sebou může nést emfázi, jíž lze vyjádřit nesouhlas s vyjádřeným obsahem, například: *Proč nebyl dán důstojným způsobem plný průchod spravedlnosti?*

Pro tento typ diskursu jsou příznačné výpovědi v první osobě plurálu. Řečník vyjadřuje, že mluví za celou skupinu lidí, nikoliv sám za sebe. Za tuto skupinu bývá považována jeho politická strana. Další z možností, proč je užíváno plurálu, je ta, že mluvčí se snaží překonat sociální distanci mezi ním a posluchači. V našem zkoumaném vzorku se ovšem výpovědi v první osobě plurálu objevovaly v menší míře. A to z toho důvodu, že prezidentská debata je specifickým útvarem politického diskursu, v němž za sebe mluví jednotliví kandidáti, nikoliv celé politické strany.

V politickém diskursu se dále vyskytují tzv. *loci communes*. Představují metaforické slovní obraty, které napomáhají interpretovat výpovědi. Vychází z počítačové technologie, náboženství atd. Patří sem například pojem tunelovat, užitý jako označení nezákonných finančních transakcí, či pojem neviditelná ruka trhu, který v sobě nese náznak ironie. Ve zkoumaném vzorku jsme analyzovali výskyt slov kavárna a hospoda v přeneseném významu.

- 9) MT: ...někdo kdo má pevné názory kdo umí mluvit s každým kdo se nepovyšuje a neposmívá se ani hospodě ani kavárně kdo lidi nerozděluje ale spojuje...

Další charakteristikou politického diskursu je patrná snaha vyhýbat se nezdvořilosti a otevřené hrubosti, to odpovídá snahám o efektivní komunikaci obecně.⁷⁴ Naopak jsou příznačné skryté útoky, tzv. pomlouvání „za zády“.

2.2 Funkce moderátora v politickém diskursu

Moderátor zadává témata, usměřňuje chování hostů, předává mezi nimi slovo a iniciuje počátek a konec diskuse. Funkce moderátora je v politickém, ale i jiném diskursu důležitá: „je to právě moderátor, kdo rozhoduje o celkové podobě komunikační události, on určuje, o čem se bude mluvit a jaký prostor bude hostovi vymezen...“⁷⁵ Ve studiu se také nachází publikum, které obvykle do rozhovoru nezasahuje. Pro politickou diskuzi je charakteristický polemický dialog, který má za cíl zobrazit odlišné názory účastníků konverzace na dané téma, vyjasnit si argumenty a posílit vlastní pozici. Moderátor uvádí diváky do kontextu a podněcuje hosty, aby se k určité problematice vyjádřili. Moderátor zastupuje určitou instituci a je jí pověřen vedením dialogu. Ten může nabývat dvojí podoby: „Je [...] třeba odlišit případy, kdy moderátor formuluje otázku, od případů, kdy pouze uděluje slovo.“⁷⁶

10) Moderátor: poprosil bych o vyjádření Pavla Fischera jak on by si poradil s Andrejem Babišem jak on by ho donutil vnímat ee lidská práva a jak by on zvládal jednání s Andrejem Babišem.

11) Moderátor: děkuji Michalu Horáčkovi a předávám ee slovo Pavlu Fischerovi který také vychází z konzervativních kořenů, pokud se nepletu.

V moderátorově přístupu je důležitá neutralita, pokud nějaký výrok komentuje, měl by tak činit z pozice diváka. Měl by být také nestranný, neměl by vyjadřovat souhlas ani nesouhlas s řečeným, a to ani pomocí signálů jako *hm*, *mm* a

⁷⁴ SVOBODOVÁ, J. *Nezdvořilost v mediální komunikaci*. Český jazyk a literatura, 2012–2013, ročník 63, č. 5, s. 217.

⁷⁵ SVOBODOVÁ, J. *Nezdvořilost jako prostředek komunikační strategie v talk-show na komerční televizní stanici*. Bohemistyka, č. 1, 2011, s. 43.

⁷⁶ SVOBODOVÁ, J. *Komunikační analýza diskusního pořadu Otázky Václava Moravce*. In: POLÁCH, V. P., (ed.). *Funkce – funkčnost – funkcionalismus*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007, s. 241.

ano. Při vyslovení hodnocení ho moderátor vždy musí připisat třetí osobě: „Klade-li redaktor zvlášť provokativní a nepříjemné otázky, jimiž ohrožuje tvář svého hosta, opírá se při formulaci své pozice velmi často o cizí zdroj, o cizí mínění, nebo alespoň užívá deagentní výpovědi.“⁷⁷ V českém prostředí se ale většinou moderátoři s politiky velmi dobře znají, a tak „se do netaktnosti a příkrostiti, mající svědčit o jejich nepředpojatosti a objektivnosti, často i nutí.“⁷⁸

Projevem moderátorovy zdvořilosti v politickém projevu jsou zdvořilostní formule užívané v případech, kdy je třeba hosta přerušit (*že vám skáču do řeči, omlouvám se za hulvátství*). Moderátorova promluva vyznívá někdy i sebekriticky (*možná hloupá otázka, omlouvám se za svou chatrnou paměť*). Vyjadřuje tak mluvčímu úctu. Podle jiné interpretace se může ale jednat i o ironii. Aby byl host ochoten kooperovat, musí moderátor volit řadu změkčujících strategií. To může být například:

- užití první osoby plurálu (*zkusme se zamyslet*),
- odvolání se na cizí mínění (*ono se hodně hovoří, tento komentář je z Lidových novin*),
- mírně se ztotožnit s cizím míněním (*tato myšlenka je mi případná*),
- perifrastický opis (*lidé ztratili víru, že ODS ztrácí pozici*),
- hledání slov a jejich opakování (*dluh vůči vůči voličům vůči občanům*).

Moderátor tak musí dodržovat určité zásady, které by mohly připomínat Griceovy a Leechovy maximy. Při porušení zásad vedení rozhovoru vzniká deviantní forma rozhovoru.

K moderování diskuse je ale občas nutné použít některou z nezdvořilostních strategií. Nejčastějšími strategiemi jsou skákání do řeči a nucení odpovídat na otázky, na které host odpovídat nechce. Skákání do řeči je zcela nutné, chce-li moderátor diskuzi řídit. Uměle konstituovaná komunikační situace založená na asymetrii hostů ovšem dovoluje moderátorovi užívat nezdvořilé komunikační

⁷⁷ ČMEJRKOVÁ, S. *Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu*. In: ČMEJRKOVÁ, S. a HOFFMANNOVÁ, J. *Jazyk, média, politika*. Praha, 2003, s. 102.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 82.

strategie bez rizika ohrožení vlastní tváře.⁷⁹ K tomu se dále vyjadřuje i Čmejková: „Dialogy v prostředí, kde vládne autorita, nerovnost a moc, ukazují, že v asymetrických žánrech je uplatňování principu kooperace omezeno a maximy musejí být modifikovány.“⁸⁰

- 12) MHi: ...když chceme věci měnit k lepšímu ((zvukový signál znamenající vypršení limitu)) a já to chci pro nás pro naše děti a pro naše rodiče [dnes mi mnozí píšou]
Moderátor: [tečka] tečka <tečka> vašich třicet vteřin už uplynulo.

⁷⁹ SVOBODOVÁ, J. *Užití přímých strategií při ohrožení tváře komunikačního partnera v jednom typu mediálního dialogu*. Bohemistika, 2014, č. 1, s. 14.

⁸⁰ ČMEJRKOVÁ, S. *Vztahy mezi účastníky komunikační situace*. In: ČMEJRKOVÁ, S. a KADERKA, P. *Studie k moderní mluvnici češtiny 1: Pragmatické aspekty češtiny*. 2013, s. 107.

3 Výzkum

V předkládané práci si klademe za cíl sledovat a analyzovat projevy zdvořilosti a nezdvořilosti prezidentských kandidátů v rámci prezidentské kampaně roku 2017. Dosavadní přístupy ke zdvořilosti, tedy aparát Leechových maxim, P. Brownové a S. Levinsona teorie pozitivní a negativní tváře a také porušování Griceových kooperačních maxim nám umožní analyzovat jednotlivé promluvy z kvantitativního a kvalitativního hlediska. Základní otázkou, kterou si při rozboru položíme, je, zda se ve zkoumaných pořadech vyskytuje nějaký dominantní aspekt porušování či dodržování zdvořilostních strategií. Dále se zaměříme na to, jakým způsobem politikové budují svoji tvář. To nás vedlo k položení výzkumných otázek:

Jakého druhu je zdvořilost projevovaná jednotlivými kandidáty?

Jakého druhu je nezdvořilost projevovaná jednotlivými kandidáty?

Jakým způsobem je budována tvář (*image*) politiků a které části své identity nejvíce akcentují, nebo naopak minimalizují?

Tyto hlavní otázky jsme si dále rozpracovali na dílčí podotázky:

Dominuje v debatách porušování některé konkrétní maximy?

Má nezdvořilost těžiště v ohrožování negativní, nebo pozitivní tváře?

Existuje korelace mezi výše zmíněnými aspekty zdvořilosti a nezdvořilosti?

Na základě těchto výzkumných otázek jsme si sestavili tři tabulky. Do jedné tabulky zaznamenáme dodržování zdvořilostních strategií, zatímco do druhé jejich porušování. V jednotlivých sloupcích tabulky zaznamenáme tyto kategorie: maximy (maxima taktu, ocenění, skromnosti, souhlasu, účasti a fatická maxima) a prvky pozitivní či negativní zdvořilosti a nezdvořilosti. V tabulce zaznamenávající dodržování zdvořilostních maxim vynecháme fatickou maximu, neboť příznakové je pouze její porušování. Do tabulky zaznamenáme jednotlivý výskyt aspektů, ale také korelaci mezi nimi, tedy objevení se více jevů zároveň. Analýzu provedeme následujícím způsobem: u příslušné maximy je v prvním řádku zaznamenáno jen porušení maximy, ve druhém řádku porušení maximy a negativní či pozitivní

zdvořilosti/nezdvořilosti. Do třetí tabulky zaznamenáme porušování Griceových kooperačních maxim.

Vzhledem ke značně subjektivnímu chápání pojmů zdvořilost/nezdvořilost se budeme zabývat pouze jednoznačnými porušeními či dodrženími zdvořilostního principu, která nejsou sporná, a jasně si je vymežíme na základě uvedené sekundární literatury.

3.1 Metodologie

V této práci budeme pracovat s autentickými dialogy, zaměříme se na moderované diskuse, v nichž vystoupila většina prezidentských kandidátů.

Cílem výzkumu je kvantitativně-kvalitativní analýza autentického jazykového materiálu politického diskursu. Jednotlivé koncepce zdvořilosti i nezdvořilosti popsané v teoretické části nám poslouží jako podklad pro třídění případů dodržování a porušování zdvořilostních strategií v analyzovaném vzorku.

V rozboru se budeme zabývat pouze porušováním Griceových maxim, protože každá kooperativní debata v sobě zahrnuje jejich dodržování, příznakové je tedy pouze jejich porušování, zatímco využití i nevyužití prostředků zdvořilosti je příznakovým jevem vždy, z toho důvodu se zaměříme u Leechových maxim i na jejich dodržování. V souvislosti s porušováním Griceových maxim se dále nebudeme zabývat porušením maximy kvality, protože pravdivost výroků českých politiků přesahuje rámec této práce.

Nejdříve využijeme metody kvantitativní obsahové analýzy. Pomocí kvantitativní analýzy zjistíme, které maximy byly nejčastěji porušovány a které dodržovány.

Následně využijeme metody kvalitativní, konkrétně konverzační analýzu, užití ji na místech, která jsme shledali jako účelná. Zaměříme se také na teorii tváře a na způsob, jak se projevuje její ohrožování v politickém diskursu, a na pragmalingvistické koncepce zdvořilosti obecně. Při výstavbě analytické části vyjdeme zejména z teorie Jana Hendla shrnuté v knize *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (2016).

Pragmalingvistická analýza popisuje „hodnoty vznikající mezi účastníky komunikace a textem fungujícím v dané komunikační situaci.“⁸¹ V práci zhodnotíme užité prostředky vzhledem k záměru mluvčího. Cílem pragmalingvistické analýzy je zjistit, užívají-li mluvčí zdvořilostní strategie v souladu se svým záměrem a jsou-li tyto strategie funkční v daných kontextech. Pro identifikaci komunikátu jako nezdvořilého je nutné podat kontext komunikační události a určit sociální role komunikujících. Při výzkumu tváře vycházíme z intence mluvčího, nikoliv z účinku dosaženého na straně adresáta. Jako účelná se nám jeví také teorie identity H. Spencer-Oateyové. Zaměříme se tedy na to, pomocí jakých jazykových prostředků a jakým způsobem autoři komunikátů budují svou identitu.

V práci se budeme zabývat verbální i neverbální komunikací, shledáme-li to účelným pro cíle práce. Jako neverbální komunikaci budeme chápat „všechny typy znakového chování, které slouží k přenášení významů a které je možné interpretovat.“⁸²

Kvůli značně vyostřeným útokům na tváře komunikačních partnerů jsme se rozhodli pro identifikaci mluvčích užívat pouze jejich monogramy.

3.2 Charakteristika komunikační situace, vymezení výzkumného vzorku

Prezidentská debata je specifickým útvarem politického diskursu. Jednotlivé subjekty zde nezastupují celou stranu, ale spíše prezentují samy sebe. Pravým cílem debaty je získat sympatie diváků a představit vlastní osobu v co nejlepším světle. Je zde patrná orientace na diváka. Komunikační situaci můžeme charakterizovat jako veřejnou – to, o čem se mluví, je předmětem zájmu širšího okruhu recipientů. Na tento okruh je také řečová aktivita zaměřena, ačkoli se jeho příslušníci do aktivního vedení debaty nezapojují (až na dotazy z publika v některých námi sledovaných debatách). Řízená komunikační aktivita je koncipována se zaměřením na účastníky

⁸¹ ŠVEHLOVÁ, M. *Pragmatická lingvistika / Lingvistická pragmatika / Pragmalingvistika*. In: MACHOVÁ, S. a ŠVEHLOVÁ, M. *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova, 2001, s. 136.

⁸² ŠVEHLOVÁ, M. *Zdvořilost a řečová etiketa*. In: Sb. PdF UK, *Filologické studie XIX*. Praha: UK, 1994, s. 40.

ještě širšího komunikačního okruhu, než jsou diváci v sále. V politickém diskursu mediální dialog ztrácí něco ze své přirozenosti, podle S. Čmejkové: „dialog mezi přímými účastníky dialogu se stává dialogem pro třetí osoby, které dialogu naslouchají, podobně jako tomu bývá u dialogu jevištního.“⁸³ Předpokládaným příjemcem je volič, o jehož přízeň se jednotliví kandidáti přou. Významným rysem komunikační situace je výrazný persvazivní potenciál debat. Jednotliví kandidáti spolu soupeří o získání co největšího počtu voličů. I z toho důvodu ve výzkumném vzorku nepředpokládáme vysoký výskyt případů negativní nezdvořilosti, jejíž užití by mohlo ohrozit i tvář samotného mluvčího, který by riskoval ztrátu vlastního pozitivního obrazu a následně i případných voličů. Sekundární funkcí této komunikační situace je funkce informační.

Pozornost bude věnována zejména řízenému institucionálnímu dialogu. Debaty řídí moderátor, který komunikanty usměrňuje tak, aby se volič v diskuzi orientoval, je také garantem dodržování určité úrovně zdvořilosti.

V současnosti je řada politických debat přenášena prostřednictvím média. Zaměříme se na politické debaty přenášené televizním vysíláním.

Při prezidentské debatě vzniká zvrstvené interview, během kterého se redaktor obrací střídavě na všechny přítomné. Dotazovaní komunikují nejen s moderátorem, ale také mezi sebou, ať už otevřeně, či skrytě. Snaží se svými odpověďmi vyvrátit argumenty ostatních hostů, jak uvádí J. Svobodová: „Politické interview tohoto typu se tedy často nerozvíjí jako skutečný dialog, v němž by komunikanti reagovali na repliky partnerů a tím vytvářeli víceméně koherentní komunikát, ale často jde spíše o sekvenci samostatných výpovědí, které účastníci řízené debaty pronášejí v okamžiku, kdy je jim moderátorem věnován prostor...“⁸⁴ To se v koncepci zdvořilostních strategií projeví jako porušení Griceovy maximy relevance. Zatímco moderátor chce debatovat o novém tématu, debatující se vyjádří ještě k tématu předcházejícímu.

⁸³ ČMEJKOVÁ, S. *Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu*. In: ČMEJKOVÁ, S. a HOFFMANNOVÁ, J. *Jazyk, média, politika*. Praha, 2003, s. 85.

⁸⁴ SVOBODOVÁ, J. *Identita komunikantů v jednom typu mediálního politického interview*. *Bohemica Olomucensia*, č. 3, 2013, s. 232–249.

- 13) JD: v každém případě, už sem to víckrát opakoval ale já bych se vrátil ještě k té kauze kterou jste začal kauza ee Lesní správy Lány já jsem v létě během ee kampaně bylo to myslím v červnu registroval v médiích...

Problematiku porušování a dodržování zdvořilosti v politickém diskursu budeme zkoumat na materiálu prezidentské kampaně 2017. Jako vzorek materiálu jsme vybrali 8 nahrávek. Nahrávky jsou různě dlouhé, výsledný čas zkoumaného materiálu činí 966 minut (tj. 16 hodin a 6 minut). Zvolený vzorek byl vybrán podle časového vydání debaty a na základě vědomého výběru debaty tak, aby byl zaručen prostor k vyjádření pro všechny prezidentské kandidáty. Debaty se uskutečnily v období od listopadu 2017 do ledna 2018. Bohužel se ani v jedné nevyskytovalo všech 9 zkoumaných subjektů zároveň. Z toho důvodu byly debaty vybírány tak, aby byl podíl účasti jednotlivých kandidátů vyrovnaný. Námi vybrané debaty si uchovávají značný rys institucionálnosti. Témata jsou zaměřena výlučně na společensko-politické otázky, jakékoliv soukromé otázky jsou eliminovány. Toto pravidlo porušil pouze řečník PF, který ovšem zavedl soukromé téma do diskuse dobrovolně:

- 14) Moderátor: vy se vracíte zpátky do Stemu?

PF: já jsem dneska skutečně bez zaměstnání, takže dejte mi čas, já si potřebuju uklidit na stole: opravit světlo v kuchyni a pak vám dám odpověď.

Při analýze budeme vycházet ze dvou typů pramenů. Tím prvním jsou videozáznamy nahrávek dostupných z archivu České televize, archivu TV Prima a z internetové stránky youtube.com., tím druhým jsou jejich přepisy. Přepisy jsme zaznamenali sami, neboť kompletní textový přepis byl k dispozici jen k jedné debatě. V rámci práce byly analyzovány následující debaty:

3.2.1 Broumovské diskuse, 6. 11. 2017

Debata se uskutečnila v rámci Broumovských diskusí, cyklu přednášek, který pořádá Klášter Broumov. Odehrála se 6. 11. 2017 a jejím tématem byla vize vzdělanosti. Vedením diskuse byl pověřen Petr Honzejek, šéfredaktor Hospodářských novin. V průběhu diskuse debatujícím do jejich přednesů zasahoval a usměrňoval tok dialogu. Kandidáti na prezidenta seděli v pohodlných bílých křeslech, před nimi byl umístěn stoleček. Moderátor seděl na okraji a byl k debatujícím natočen bokem.

V průběhu debaty si diskutující předávali mikrofon, zamezovalo se tak vzájemnému skákání do řeči. Na úvod dostali debatující prostor pro představení vlastní osoby, následně diskutovali mezi sebou a závěr debaty byl vyhrazen otázkám z publika. Diskuse se zúčastnilo 5 kandidátů.

3.2.2 Debata v Plzni, 28. 11. 2017

Debatu prezidentských kandidátů 28. 11. v Plzni přichystal Akademický spolek studentů politických věd. Debata se uskutečnila v zaplněné budově Filozofické fakulty ZČU v Plzni. Moderátorem debaty byl politolog Přemysl Rosůlek ze ZČU. Debata se vyznačovala nejprísnějším střežením časové dotace udělené jednotlivým kandidátům. V první řadě publika seděla osoba, která kandidátům ukazovala, kolik ještě mají času. Moderátor Rosůlek se tak stal spíše hlídačem času, nikoliv moderátorskou osobností v pravém slova smyslu. Kandidáti seděli s moderátorem u jednoho velkého stolu, moderátor byl uprostřed mezi nimi. Každý z debatujících měl před sebou na stole mikrofon, takže si kandidáti navzájem vstupovali do řeči. Na úvod udělil moderátor každému kandidátovi jednu minutu na představení svých vizí a postojů. V závěru debaty dostali prostor také diváci se svými dotazy. Na průběh debaty mělo velký vliv místo, kde se debata odehrávala, a také její adresáti bezprostředně přítomní v sále, tedy studenti. Jednotliví kandidáti v rámci této debaty používali zdatelně více humorných prvků, a dokonce jsme v ní zaznamenali i vulgarismus. Debata se zúčastnilo osm kandidátů. Ojedinelá byla debata také tím, že posluchači měli možnost ohodnotit debatující prostřednictvím mobilního telefonu, výsledky byly vyhlášeny po konci debaty. Na základě hodnocení se stal vítězem MHO, poslední skončil PH.

3.2.3 Debata TOPAZ, 3. 1. 2017

Debata se konala 3. 1. 2018 v Praze v Tyršově domě. Moderátorem byl Dalibor Balšínek, šéfredaktor týdeníku Echo. Na rozdíl od některých jiných moderátorů Balšínek pouze kladl otázky, do promluv debatujících nijak nezasahoval. Nepůsobil jako silná moderátorská osobnost a tento fakt využívali i někteří kandidáti. Například MT v situaci, kdy mu nebylo uděleno slovo, vytrhl moderátorovi mikrofon z rukou (účastníci debaty si totiž navzájem předávali mikrofon, a tak mluvil vždy jen

jeden kandidát). Moderátor i kandidáti spolu seděli u jednoho stolu, moderátor seděl na okraji. Na úvod dostali kandidáti nezvykle mnoho času na představení vlastní osoby (osm minut). Další témata debaty udávaly dotazy z publika. Moderátor se pouze blíže dotazoval, popřípadě předával slovo dalšímu kandidátovi. Této debaty se zúčastnili čtyři prezidentští kandidáti.

3.2.4 Superdebata na ČT 1, 11. 1. 2018

Superdebata se konala 11. 1. 2018 a byla vysílána na ČT 1. Moderátorem večera byl Václav Moravec, který dal kandidátům možnost se na začátku stručně představit (Moravec věnoval každému kandidátovi 30 sekund). Václav Moravec je zkušený moderátor, který vystupoval jako další oponent diskutujících, nikoliv pouhý tazatel. Kandidáti ve studiu seděli naproti moderátorovi, k dispozici měli pohodlné židle i stolečky na odkládání poznámek. Debata byla přehledně strukturována pomocí infografiky, která od sebe oddělovala její jednotlivé části. Po úvodním slovu následovala část, kdy si kandidáti navzájem kladli dotazy. V rámci této části si kandidáti sami vylosovali téma, na výběr bylo Doma v Česku nebo Česko ve světě. Debata byla přerušena třemi informačními konzervami s vyjádřením rodinných příslušníků kandidátů.⁸⁵ Debaty se zúčastnilo osm kandidátů.

3.2.5 Debata poražených kandidátů na ČT 1, 13. 1. 2018

Tato debata se konala bezprostředně po konci prvního kola prezidentské volby 13. 1. 2018. Odvysílána byla na ČT 1. Moderátorem diskuse byl Václav Moravec. Diskutující se nacházeli v komornějších prostorech, než tomu bylo u ostatních debat (ve studiu ČT 1). Jednotliví debatující byli usazeni u moderních pultíků. Židle byly rozestavěny do půlkruhu vedle sebe, blízko nich se nacházel pultík moderátora. Na úvod debaty byly vysílány infografiky zobrazující dění ve vítězných štábech postupujících kandidátů. V průběhu debaty běžel na televizní

⁸⁵ Informační konzervy jsou dříve vzniklé komunikáty, které jsou v nějakém vztahu k právě realizované komunikační situaci. K terminologii blíže viz KOŘENSKÝ, J. a kol. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu: učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1987, s. 130.

obrazovce panel zobrazující výsledky jednotlivých kandidátů. Debaty se zúčastnilo šest kandidátů.

3.2.6 Debata na TV Nova, 21. 1. 2018

Diskuse byla odvysílána 21. 1. 2018 na komerční televizní stanici Nova. Moderoval ji Rey Koranteng. Této debaty se zúčastnil pouze MZ, pozván byl také JD, ten ale nabídky nevyužil. Kandidát i moderátor seděli naproti sobě. V průběhu debaty byly pro zavedení nového tématu použity tři informační konzervy.

3.2.7 Debata na TV Prima, 23. 1. 2018

V této debatě, která se konala 23. 1. 2018 na komerční stanici TV Prima, své názory prezentovali kandidáti MZ a JD. Jednalo se o první debatu druhého kola prezidentské kampaně. Debatu vedl Karel Voříšek. Tento moderátor bývá spojován spíše s vysíláním hlavní zpravodajské relace na různých komerčních televizích. V průběhu debaty na něm byla znatelná nervozita, zejména v okamžicích, kdy neměl pod kontrolou reakce publika. Kandidáti byli usazeni do pohodlných křesel a byli k sobě natočeni bokem. Moderátor mezi nimi procházel. V průběhu konverzace bylo použito několik informačních konzerv, které byly uvedeny vstupem Kláry Doležalové (obvykle tvoří s K. Voříškem moderátorskou dvojici) ze studia TV Prima. Debata se jednoznačně vyznačovala největší nekázní publika. To dokonce několikrát přerušilo promluvy kandidátů. Moderátorova snaha publikum utišit byla poměrně zbytečná. Vedlo to k tomu, že publikum se snažili utišit i samotní kandidáti. V průběhu debaty dostali kandidáti možnost klást si otázky i navzájem.

3.2.8 Debata na ČT 1, 25. 1. 2018

Poslední debata v rámci druhého kola prezidentské kampaně se odehrála 25. 1. 2018 v pražském Rudolfinu (byla odvysílána na ČT 1). Elegantní prostory této památky dodávaly celé debatě na vážnosti a důležitosti. Vedením debaty byla pověřena Světlana Witowská, jež byla kandidátům v průběhu debaty rovnocenným komunikačním partnerem. Moderátorka seděla spolu s oběma kandidáty za historickým stolem. Debata byla rozdělena do tří bloků, první část proběhla v režii moderátorky, následně byly pokládány otázky od důležitých státních činitelů,

v poslední části si kandidáti kladli otázky navzájem. Debaty se zúčastnili vítězní kandidáti prvního kola voleb.

4 Dodržování a porušování zdvořilostních strategií ve sledovaných debatách

V následující části textu se budeme věnovat samotné analýze, nejdříve provedeme kvantitativní rozbor, následně kvalitativní.

V kvantitativním výzkumu budeme analyzovat dodržování a porušování zdvořilostních strategií a Leechových a Griceových maxim. Kvalitativně navíc rozebereme práci s tváří, a to v rámci pozitivní zdvořilosti, negativní zdvořilosti a pozitivní a negativní nezdvořilosti. Při popisu dodržování zdvořilostních strategií vycházíme z teorie Brownové a Levinsona, při porušování zdvořilostních strategií se opíráme o Culpeperovu teorii, kterou obohacujeme o poznatky týkající se verbální agrese.

4.1 Kvantitativní rozbor

Nejdříve jsme provedli analýzu dodržování zdvořilostních strategií. Maximy byly dodrženy v 86 případech. Nejčastěji byla dodržována maxima souhlasu (38 dodržení, tj. 44,2 % všech případů dodržení maximy). Za ní následuje maxima účasti s 26 výskyty (30,2 % všech dodržení maxim). U této maximy jsme také zaznamenali nejvýraznější korelaci mezi maximou a pozitivní zdvořilostí. Ve 24 případech, kdy se vyskytlo dodržení maximy účasti, byla užitá strategie pozitivní zdvořilosti.

Nejméně byla dodržována maxima taktu, a to ve 4 případech (4,6 % všech případů dodržení maxim). Z toho ve 3 případech došlo ke korelaci s pozitivní zdvořilostí (75 %). Taktní chování se od všech debatujících očekává, jen v ojedinělých případech však bylo natolik výrazné, aby se stalo příznakovým. Jako ilustraci příznakového dodržení maximy taktu uvádíme následující příklad. V této promluvě se řečník MT choval velmi nezdvořile. Nejdříve se násilně dostal ke slovu, když moderátorovi vytrhl mikrofon z rukou, následně zavedl debatu na zcela odlišné téma, než jaké zavedl moderátor, ostatním debatujícím navíc vstupoval do řeči a až na konci vlastní promluvy vrátil slovo debatujícímu, kterého přerušil. Ten však na nezdvořilou výpověď nezareagoval a vyzval prvního řečníka, ať klidně pokračuje v řeči. Chování druhého řečníka tak hodnotíme jako příznakové dodržení maximy taktu a z toho důvodu uvádíme právě tento ilustrativní příklad. Na nezdvořilé chování řečník překvapivě nejen nezareagoval, ale ani útok podobným způsobem

nevrátil, a to ani v podobě ironické promluvy, jejíž charakteristické rysy jsme nezaznamenali, z toho soudíme, že je promluva míněna upřímně. Takové chování jsme v tabulkách hodnotili jako příznakové dodržení maximy taktu.

15) MT: ((bere moderátorovi z ruky mikrofon)) já mám já mám velké dilema mně současně volá šéf Olašských Romů z Ostravy a současně šéf Východních Rumungurů to znamená Michale máte slovo.

MHo: nene jestli máte todle Mirku tak prosím.

Samotné užití pozitivní či negativní zdvořilosti (bez vzájemné korelace s maximami) se kvantitativně příliš neliší. Strategie pozitivní zdvořilosti byla užitá 11krát, strategie negativní zdvořilosti 13krát.

Tyto výsledky korespondují se způsobem komunikace kandidátů v průběhu prvního kola prezidentské kampaně. Na tak častý výskyt maximy souhlasu má vliv zejména to, že kandidáti velmi často přikyvuji, když má slovo jiný řečník, a svůj souhlas navíc verbalizují (*ano, souhlasím*). Pokud s něčím nesouhlasí, užívají strategie parciálního nesouhlasu. Velmi často byla dodržována také maxima účasti. Tuto maximu účastníci projevovali nejčastěji v korelaci s pozitivní zdvořilostí. Činili tak prostřednictvím úsměvů, poplácání komunikačního partnera nebo přímého vyjádření sympatií. Jako příklad uvádíme následující ukázkou. První řečník JH opravuje výrok řečníka MT, který se překl. Řečník MT, ačkoliv je mu vytýkán chybný výrok, reagoval strategií pozitivní zdvořilosti, když se usmíval a poplácával řečníka JH po ruce. Tento akt jsme analyzovali jako dodržení maximy účasti v korelaci s pozitivní zdvořilostí. Snaha o maximalizaci sympatií je z úryvku zřejmá.

16) JH: já bych ještě tady reagoval na slova pana MT když mluvil o vyhoštění agenta z Moskvy tak myslel diplomata, my žádného agenta v Moskvě nemáme. ((smích publika, MT ho s úsměvem poplácává po ruce))

Kandidáti v prvním kole prezidentské volby také často verbalizovali férový a zdvořilý způsob vedení kampaně ostatních řečníků. Jako například v následující ukázce z debaty, která proběhla bezprostředně po sečtení volebních hlasů z prvního kola.

17) Moderátor: byla pro vás ta předvolební kampaň kultivovaná? MHo?

MHo: ano, myslím, že to je jedna z nejhezčích věcí, která se stala, že lidé kteří chodili vzájemně do debat, to je jedna věc, a kteří podnikali ee různé předvolební kroky tak že to dělali férově to je úplně zásadní věc...

1 Dodržování zdvořilostních strategií

	Takt		Ocenění		Skromnost		Souhlas		Účast		Pozitivní zdvořilost	Negativní zdvořilost
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-		
PF	1				1						2	
									3			
JD			3		1		8				1	2
									2			
PH			2				2					
			2	2			1					
MHi			3		1						3	2
							1		2			
MHo			1		3		4					2
	1		1				4	1	4			
JH			1		1		1				1	1
						1			1			
VK					1		3					1
		1	1						2			
MT											1	2
			1				2		2			
MZ			2				10		2		3	3
	1						1		8			

V průběhu druhého kola prezidentské kampaně byly zdvořilostní strategie spíše porušovány. Maximy byly porušeny celkem ve 133 případech. Častější tedy bylo porušování maxim než jejich dodržování. Nejčastěji porušována byla maxima ocenění, a to ve 48 případech (tj. 36, 1 % všech případů porušení maxim). U této maximy jsme také zaznamenali nejvýraznější korelaci s pozitivní nezdvořilostí, a sice v 89, 6 %. Častou strategií porušení maximy byla kritika pozitivní tváře komunikačního partnera. Porušování maximy ocenění mělo v rámci prezidentské kampaně dvojitý charakter. Tím prvním je vyprovokování kandidáta, který se debat neúčastnil, tím druhým je posílení vlastní tváře. V následující ukázce zvolil řečník

tento druhý způsob a zaútočil na kompetentnost jiného kandidáta a také na jeho profesi.

- 18) PF: já než panu JD odpovím tak sem chtěl komentovat jeden jeho kritický text dneska z Facebooku protože on mě vlastně udivil vy ste mě udivil tím že ste prokázal neznalost práce velvyslance, velvyslanec je ústavní činitel a tam se mi zdá že vy ste začal uvažovat možná ste ho nepsal vy ten text ((smích publika)) ale: jako byste tam připouštěl že velvyslanec jenom přihlíží přihlížet můžete z oken nějaké instituce třeba z Akademie věd, ale velvyslanec...

Dále byla často porušována maxima skromnosti (36 výskytů, tj. 27, 1 %). Na poměrně častém porušení této maximy mají podíl spíše individuální osobnostní struktury kandidátů, nejčastěji tuto maximu porušil kandidát JH, a to ve 13 případech.

- 19) JH: já začnu asi jako největší odborník teda né já sem vystudoval na matematicko-fyzikální fakultě obor kterej se menoval kybernetika a informatika.

Nejméně byla porušována fatická maxima (5 výskytů) a maxima taktu (6 výskytů). Porušení fatické maximy bylo způsobeno spíše zamyšlením nad tématem, popřípadě snahou vyhnout se nepříjemnému tématu, nikoliv neochotou kooperovat. Maxima taktu byla porušována nejčastěji troufalými požadavky na adresáta, omezením jeho projevu nebo odmítnutím vstřícného gesta.

- 20) JH: co se týče těch témat, já budu: ty témata právě v těch otázkách co se budu snažit položit těm dvěma kandidátům... a mám připraveno asi dvacet takovýchto otázek, které vlastně vůbec nezazněly během prezidentské kampaně a kde budu chtít vědět, jak se k tomu ti kandidáti staví a pak si k tomu troufnu dát svůj komentář jak to vidím já...

Kandidáti užívali častěji strategii negativní nezdvořilosti (22 výskytů), oproti strategii pozitivní nezdvořilosti (17 výskytů). Negativní nezdvořilost se nejčastěji projevovala skákáním do řeči komunikačního partnera, popřípadě jiným omezením jeho projevu (například výše zmiňovaný případ, kdy vzal kandidát MT moderátorovi mikrofon).

K porušování zdvořilostních strategií docházelo již v prvním kole prezidentské kampaně. Zde měla nezdvořilost programový charakter a byla namířena proti MZ, který se jako jediný kandidát debat neúčastnil. Skutečnost, že se prezident

odmítl debat prvního kola kampaně zúčastnit, významně ovlivnila jejich charakter mimo jiné i tím, že se ho ostatní komunikanti svými komunikačními strategiemi snažili k účasti v kampani vyprovokovat. Jako ilustraci uvádíme příklad rozhovoru mezi moderátorem a řečníkem MT.

21) MT: já sem měl možnost se omluvit některým kamarádům na Slovensku protože tam pracuji posledních pět let, tak jak včera ten projev MZ před Sněmovnou byl projev předvolební tak ten projev den předtím zahájením výročí nebo stého výročí vzniku Československa sto let naší státnosti byl ostudný, nebylo to poprvé...

Moderátor: tedy byste se omlouval za tento výrok?

MT: já bych já bych se omlouval za MZ.

K signifikantnímu nárůstu nezdvořilých výpovědí však došlo ve druhém kole prezidentské kampaně. Kandidáti zde porušovali i maximy souhlasu a účasti, které byly v prvním kole primárně dodržovány. Jen řečníci JD a MZ porušili maximu souhlasu celkem 23krát z celkových 29 výskytů v obou kolech prezidentské kampaně, maximu účasti porušili 8krát z celkových 9 výskytů. Řečník MZ má také výrazný podíl na nárůstu nezdvořilých strategií. Pozitivní nezdvořilost užil 9krát (52, 9 % celkového výskytu), negativní nezdvořilost rovněž 9krát (40, 9 % celkového výskytu). Podrobnou analýzou druhého kola prezidentské kampaně se zabýváme v následující kapitole.

2 Porušování zdvořilostních strategií

	Takt		Ocenění		Skromnost		Souhlas		Účast		Fatická m.		Pozitivní nezdvořilost	Negativní nezdvořilost
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-		
PF			6											
JD	1		1		1		10		3				4	2
			12			1		2	1					
PH					1		1		1		1			3
			1											
MHi					1		1							1
			2		1									
MHo					2		2					2		2
			4											
JH					12		1				1	1		1
		1	2			1		1						
VK					1									1
			1											
MT					5							2		2
		1	7			1					1			
MZ			2		8		11		4		1	9		9

Dále jsme analyzovali porušování Griceových kooperačních maxim. Tyto maximy byly porušeny v 89 případech. Nejčastěji kandidáti porušovali maximum relevance, a to ve 47 případech, tedy v 52, 8 % všech výskytů porušení maxim. Dále byla porušována maxima způsobu (33 výskytů, 37 % všech výskytů porušení maxim) a maxima kvantity (9 případů, 10, 1 %). Porušování maximy relevance je pro prezidentské debaty příznačné. Jednotliví kandidáti tak nemluví o tématu, které zvolil moderátor, ale uhýbají k tématům, o kterých chtějí sami hovořit. Tímto způsobem mimo jiné budovali vlastní tvář. V následující ukázce řečník JD akcentuje svou profesi, ačkoliv původní otázka se jeho profesí týká jen okrajově.

- 22) PF: ...mě by zajímalo jaký máte názor na další těžbu uhlí v naší zemi na prolamování limitů?
děkuju.

JD: ...já sem pro to abychom postupně přecházeli na obnovitelné zdroje ee čili v žádném případě nejsem dogmatickým zastáncem uhlí ee já jako chemik mám rád uhlí které se změní v chemikálie uhlí je neuvěřitelně bohatá surovina a největší škoda je spalovat uhlí v elektrárnách.

Každý z kandidátů ve svých promluvách akcentoval něco jiného. PF například z pozice diplomata kladl důraz na zahraniční vztahy (11 porušení maximy relevance, nejvíce ze všech kandidátů) nebo MHo teatrálním způsobem akcentoval problémy ve společnosti prostřednictvím osobních historek.

23) Moderátor: a je na místě omluva budoucího prezidenta za tento výrok...

PF: já bych teď nechtěl být velvyslancem v Bratislavě, protože tam máte tak těžkou úlohu vysvětlit co se to vlastně v Praze děje že vlastně na to diplomatický slovník zná jediné, mlčení.

24) MHoráček: ...vidím že se obáváte globalizace, rychlého technologického vývoje a postmoderny ee já vám chci říct takovej osobní jenom příběh já sem šel svým rodičům a prarodičům dát o Vánocích na hrob kytičku jo? a když tam procházíte po těch Olšanských hřbitovech tak tam vidíte jména a pod tím je vždycky napsáno přednosta stanice, hasič jo nebo lékař, u každého člověka téměř takhle z devatenáctého století z druhý půlky máte kromě jména i to jeho určení ten to povolání...

Maxima kvantitativně tedy byla porušována ze všech maxim nejméně. K jejímu porušení docházelo, když kandidát dostal otázku ze svého oboru a příliš se o tomto tématu rozhovořil. Nejčastěji maximum porušil MHo, a to ve 3 případech.

25) MHo: ten papír mám jenom na to že sem sociální antropolog (.) já neznám žádnou společnost která by prosperovala kdyby byla spojena čím víc bude uměle a pod tlakem spojována, tím hůř ee příklad je snadné uvádět Mao Ce Tungova Čína nebo Sovětský svaz ee ale: ale: takhle to nejde ee ono ta společnost vevnitř ty lidi a sociální aktéři si hledají svůj prostor... já si myslím že demokracie né já jsem přesvědčen že demokracie už od doby kdy to pojmenoval Hérakleitos pět set let před našim letopočtem je v rámci zákona boj o zákon...

Jako porušení maximy způsobu jsme hodnotili případy, kdy si kandidáti „hrají s jazykem“, užívají různé metafory a aluze namísto jednoznačného a srozumitelného vyjádření. Tímto způsobem kandidáti budovali zejména svou pozitivní tvář a posilovali kýženou identitu v očích voličů. Nejvíce porušoval

maximu způsobu řečník JD, a to v 10 případech. V jeho promluvách se často vyskytovaly filmové reference, podobně tomu bylo i u kandidáta MT, který tuto maximu porušil 6krát.

- 26) MT: já si vzpomínám na Bilbo Pytlíka ee a myslím si že to je dobrý příměr e Evropská Unie nebo Společenství uhlí a oceli vznikly na základních dvou prioritách to je mír a prosperita takže od míru a prosperity k dluhům a terorismu a zpátky a zase zpátky...

3 Porušování Griceových maxim

	Relevance	Kvantity	Způsobu
PF	11	2	7
JD	9	2	10
PH	2	1	
MHi	3		2
MHo	7	3	3
JH	5	1	1
VK	1		2
MT	5		2
MZ	4		6

Z celkového shrnutí vyplývá, že častěji byly zdvořilostní strategie porušovány než dodržovány. Nejčastěji byla porušována maxima ocenění, za ní následuje maxima skromnosti. U maximy ocenění jsme zaznamenali její silnou korelaci s pozitivní nezdvořilostí. Častěji byla využívána strategie negativní zdvořilosti, která útočí na negativní tvář komunikačního partnera. Kandidáti chtěli být vnímáni jako silné osobnosti, které jsou schopné se prosadit i ve tvrdé konkurenci. S tím souvisí také nejčastěji porušovaná Griceova maxima relevance. Co se týče dodržování zdvořilostních strategií, nejčastěji byly dodržovány maximy souhlasu a účasti. Zaznamenali jsme také silnou korelaci mezi maximou účasti a pozitivní zdvořilostí.

4.2 Kvalitativní rozbor

Kvalitativní analýze jsme podrobili pouze dvě debaty druhého kola prezidentské volby. Zahrnuty byly následující debaty: debata 23. 1. 2018 na TV Prima a debata 25. 1. 2018 na ČT 1. Důvodem zařazení pouze dvou debat do

kvalitativního výzkumu je jejich vyšší příznakovost z hlediska užívání zdvořilostních či nezdvořilostních strategií.

4.2.1 Budování identity

Budování identit obou prezidentských kandidátů se ve druhém kole proměnilo. Zatímco v prvním kole kladli kandidáti důraz na zdvořilé strategie a snažili se spíše posílit vlastní tvář, užívali zároveň nezdvořilé strategie pouze k tomu, aby přinutili k účasti v debatách kandidáta MZ, který se jako jediný kandidát debat neúčastnil, ve druhém kole byl postup kandidátů odlišný. Zdvořilostní strategie volili spíše při komunikaci s moderátorskými osobnostmi. Ve svých promluvách se primárně snažili poškodit tvář protikandidáta. To činili nejčastěji strategiemi pozitivní nezdvořilosti, které zahrnují kritiku a uvádění informací nepříjemných adresátovi.

Řečník JD

JD v průběhu prvního kola prezidentské kampaně budoval svou tvář na základě profesních úspěchů. Profiloval se jako chemik a bývalý ředitel Akademie věd České republiky. Ostatní kandidáti ho na znamení úcty a ocenění tváře oslovovali pane profesore. Jediným kandidátem, který opakovaně odmítal toto oslovení, byl MZ. V následující ukázce se objevuje nezdvořilé oslovení (je užito příjmení) tohoto kandidáta, zatímco moderátor užívá uctivého oslovení pane profesore:

27) MZ: pane D máte první výkop.

KV: pane profesore můžete začít.

Největší slabinou při prosazování identity tohoto řečníka byl jeho věk. MZ byl často kritizován, že je pro výkon prezidentské funkce příliš starý, JD je však o pouhé čtyři roky mladší. Kandidát se tak v průběhu prezidentské kampaně snažil používat takové výrazy, které by byly atraktivní i pro mladší voliče, a snažil se profilovat jako kandidát, který má společné zájmy i s mladšími voliči. Několikrát např. použil aluze na různé známé filmy. Další slabinou pozitivní tváře kandidáta JD byla skutečnost, že nemá v politické kariéře takové zkušenosti jako MZ. Toho využila i moderátorka a neváhala mu položit tvář ohrožující otázku, zda není na výkon prezidentské funkce již starý vzhledem k tomu, že dosud nemá s politikou

žádné zkušenosti a výkon prezidentské funkce by pro něj představoval novou profesní oblast. JD se snažil zachránit tvář zdůrazňováním svých předešlých profesních úspěchů, které ovšem s výkonem prezidentské funkce souvisí jen okrajově. Moderátorka mu oponovala, že ona také dlouhá léta jedná s politiky, ale za dobrého politika by se sama neoznačila. Na to řečník JD reagoval zdůrazněním rozdílů mezi ním a moderátorkou a také poznámkou, že není žádný jiný způsob, jak se naučit být obratným politikem než politiku vykonávat. Witovská v průběhu debaty neváhala klást otázky, které tvář debatujících ohrožovaly:

28) Moderátorka: pane profesore, vy jste ve svých šedesáti osmi letech v důchodovém věku, stejně jako pan prezident, je to podle vás správný čas na to začít s úplně novou disciplínou, kterou je politika, a to na té nejvyšší funkci? můžete zaručit lidem, že nebudete dělat začátečnické, školácké chyby?

JD: já jsem jako předseda Akademie věd s politiky jednal, stýkal jsem se s nimi, bojoval jsem s nimi, premiéři, ministři financí, senát, šéfové senátu, parlamentu, já nejsem politický nováček, já jsem nikdy nebyl v žádné straně, nepartajničil jsem, neuzavíral jsem žádné stranické dohody, ale jednal jsem s politiky a jsem jimi respektován, nejsem politický nováček.

Moderátorka: politika je ale řemeslo, kterému se člověk musí učit, jak říkal pan prezident, já taky jednám často s politiky a netroufla bych si o sobě říct, že jsem politik ((potlesk))

JD: je to možná rozdíl mezi námi, ale já jdu do toho, ano, něco se člověk musí naučit, uznávám, nikdo z politiků se nevyučil na žádné politické škole, na funkci prezidenta není žádná vysoká škola, je to...

Řečník MZ

MZ si budoval identitu na základě toho, že obhajoval post, který zastával předcházejících pět let. Prvního kola prezidentských debat se neúčastnil s odůvodněním, že jeho práce by měla mluvit za něj. Původně se nechtěl účastnit ani druhého kola kampaně, ale následně názor změnil.

Nejvýraznějšími slabinami jeho identity byly častá změna názoru, zdravotní stav a věk. Z toho důvodu volil MZ poměrně agresivní rétoriku, která měla voličům ukázat, že není slabým kandidátem. Mluvčí je také pověstný svou zálibou v bonmotech, ve svých promluvách užíval za účelem získání sympatií a hlasů voličů také humor a verbální agresi, a to se odráželo v jeho komunikačních strategiích. Pojem verbální agrese nemůžeme zaměňovat s pojmem nezdvořilost, ani ho do něj zahrnovat. Jedná se spíše o dva prvky jednoho kontinua, které se někdy překrývají.

Realizace verbální agrese je vždy záměrná, kdežto nezdvořilost je primárně věcí interpretace. Nezdvořilost může poškozovat tvář adresáta v mnoha různých aspektech, cílem verbální agrese je útok samotný. Záměrnost poškození tváře „soupeře“ je v následující ukázce patrná.

29) MZ: (.) (.) ((nádech a výdech)) no (.) smím-li být zcela upřímný tak já sem se na toto setkání velice těšil, a to z velmi prostého důvodu, já jsem zatím o panu D ve svých vystoupeních prakticky nikdy nemluvil dokonce když se mě ((publikum přehlušuje potleskem)) moderátor když se mě moderátor televize Nova ptal proč tam pan D není tak sem říkal že nemluvim o lidech, kteří tam nejsou toto je naše první setkání ((divák z publika: no to je!)) na druhé straně jsem se dozvěděl že pan D o mně VELMI často mluví na setkáních s občany a při jiných veřejných vystoupeních a tak jsem dospěl k názoru že se do mě možná nešťastně zamiloval ((smích publika)) v takovém případě bych mu navrhl aby se stal mým stoupencem a dal mi ve volbách svůj hlas. ((usmívá se))

Řečník MZ se v úvodu své repliky snažil budovat atmosféru pozitivní zdvořilosti prohlášením, *že se na toto setkání velice těšil*. Divák tedy mohl očekávat kooperační a korektní vedení konverzace. O to překvapivější byl následující útok na tvář adresáta JD. V případě repliky MZ se ale spíše jednalo o falešnou zdvořilost než o korektní vedení konverzace. Další způsob vedení komunikace tomu nasvědčoval. MZ nejdříve porušil maximu skromnosti a vyzdvihoval své vlastnosti, tedy to, že nemluvil negativně o svých protikandidátech. Následně ohrozil tvář JD, když verbalizoval jemu nepříjemné téma a porušil maximu ocenění. Kandidát MZ upozornil na nezdvořilou komunikační strategii, kterou můžeme označit jako „pomlouvání za zády“. Této strategii se dopouštěla většina kandidátů v prvním kole prezidentské volby. Cílem strategie bylo zapojit MZ do debat. Druhého kandidáta dehonestoval i nadále, když (s evidentní nadsázkou) naznačoval, že se do něj zamiloval. Jeho strategii označíme jako verbální agresi, protože snaha poškodit tvář adresáta je zřejmá. Jeho útoky byly zřejmé i publiku, které je oceňovalo smíchem a potleskem.

4.2.2 Pozitivní zdvořilost

Mezi strategie pozitivní zdvořilosti patří například vyjadřování zájmu o téma komunikačního partnera a o jeho osobu. Ale také potvrzování souladu, vytváření

společných témat a dávání najevo sympatií.⁸⁶ Všechny tyto strategie se v určité míře objevily v prvním kole prezidentské volby. Ve druhém kole však strategie pozitivní zdvořilosti byla spíše marginalizována a objevovala se směrem k moderátorské osobnosti, nikoliv k protikandidátovi. Oba kandidáti vyjadřovali maximální možný nesoulad ve svých názorech i postojích.

V následující ukázce MZ dodržoval maximu účasti i souhlasu, čímž budoval strategii pozitivní zdvořilosti. Na tuto strategii přistoupila i moderátorka a potvrdila tvrzení MZ. Kandidát se v promluvě stavěl do hierarchicky vyšší pozice, než jakou zaujímá druhý z kandidátů, a povyšoval se nad něj. Zároveň tak porušil maximu taktu vůči protikandidátovi. Směrem k moderátorce však pomocí řečové etikety stále udržoval strategii pozitivně zdvořilé konverzace.

30) Moderátorka: pane prezidente, váš kancléř Vratislav Mynář stojí v čele spolku Přátel MZ, za předvolební kampaň, kterou vy sám podle svých slov nevedete, tak tento spolek, který je neziskovou organizací, zaplatil přes jedenáct milionů korun, v tomto spolku je aktivní i pan Nejedlý, odkud ty peníze jsou?

MZ: výborně, já jsem si tuhle otázku neobjednal, paní Witovská.

Moderátorka: to můžu potvrdit.

MZ: ano, děkuji ale vzhledem k tomu, že i když nejsem vůbec povinen to učinit, pěkně vás poprosím, abyste panu JD předala seznam všech dárců spolku Přátelé MZ, který není tajný.

Dodržování zdvořilostních strategií někdy může být ad absurdum dovedeno do krajnosti, pak ovšem brání kooperačnímu vedení konverzace. Jako tomu bylo například v následující ukázce. Moderátor hrál s komunikujícími „hru“. Snažil se zjistit, který z kandidátů je větší gentleman a dá první slovo svému protivníkovi. Nejdříve moderátor uvedl témata debaty, kterých by se měli debatující držet. Moderátor v rámci strategie pozitivní zdvořilosti oslovuje všechny přítomné ve studiu jako přátele. Očekává tak vstřícnější přístup hlučícího publika a větší míru kooperace. V rámci budování své pozitivní tváře MZ ihned naváže na moderátorovu repliku a tím, že předá slovo svému protivníkovi jako první, se snaží vypadat jako větší gentleman. K výzvě použije slang sportovní terminologie, čímž poruší maximu

⁸⁶ KELNAROVÁ, A. (2014). *Pozitivní zdvořilost*. In: Encyklopedie lingvistiky, ed. Kateřina Prokopová, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné z: http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5?title=Pozitivní_zdvořilost.

způsobu, snaží se tak neotřelým jazykovým prostředkem zapůsobit na voliče. Mluvčí MZ zdvořile ukazuje svoji velkorysost, když minimalizuje vlastní prospěch a maximalizuje svou újmu a naopak maximalizuje prospěch protikandidáta. Na promluvu řečníka MZ navázal mluvčí JD tím, že chtěl také dát první slovo protikandidátovi. Verbalizovány tak byly pouze zdvořilostní fráze (promluvy plnily fatickou funkci), avšak informativní hodnota byla prakticky nulová. Moderátor následně reagoval na promluvy kandidátů a v souladu s jejich domluvou udělil slovo JD, ten se udělení slova bránil a snažil se ještě zachránit vlastní tvář tím, že by opět věnoval první slovo řečníkovi MZ.

31) Moderátor: ...my sme vybrali e témata jako je například držení zbraní nebo e zmírnění protikuřáckého zákona nebo e svoboda slova a tady právě nastává ta chvíle kdy může každý z kandidátů položit otázku tomu druhému, a očekávat samozřejmě na ni odpověď my sme dlouho váhali kdo bude pokládat tu otázku jako první nakonec sme si řekli že si hodíme korunou ale já jsem korunu zapomněl... ale přátelé já si myslím že nebudeme si házet korunou nebudeme dělat žádné nedůstojné losování já se vás prostě na rovinu zeptám a předpokládám to pánové, jste gentlemani? ((ukazují na sebe kandidáti navzájem))

MZ: pane D máte první výkop.

JD: já bych ((hlučení publika)) já bych řekl totéž.

Moderátor: pane profesore můžete začít.

JD: já bych býval dal přednost panu prezidentovi.

Moderátor: já jsem to viděl pane profesore ale já myslím že to nevadí že můžeme jít směle do první otázky.

4.2.3 Negativní zdvořilost

Strategie negativní zdvořilosti je uplatňována mluvčími, mezi kterými je značná sociální distance. Užívá se zejména v situacích, kdy po sobě komunikační partneři vyžadují nějakou akci. Aby nedošlo k poškození negativní tváře komunikanta, obsahuje strategie negativní zdvořilosti různé prostředky, které „ohlazují třetí plochy“.⁸⁷ Mezi ně patří zejména strategie hedgingu.

V námi analyzovaných projevech se tato strategie objevovala velmi často, a to jak v promluvách kandidátů, tak i moderátorských osobností. V následující ukázce ji

⁸⁷ KELNAROVÁ, A. (2014). *Negativní zdvořilost*. In: Encyklopedie lingvistiky, ed. Kateřina Prokopová, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné z: http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5?title=Negativní_zdvořilost.

používal kandidát MZ. Užil kondicionálovou formu k vyjádření svého přání, a tímto zjemněním tak nenaléhal na moderátorku přímo, ale spíše jí doporučoval nějaký způsob chování. Kandidát v promluvě také striktně užíval vykání, to je pro politické debaty příznačné, i když se kandidáti s moderátory dobře znají, užívají k oslovení osoby vždy druhou osobu plurálu. V námi analyzovaných komunikátech se také stalo, že moderátor na začátku promluvy kandidátovi tykal, posléze však přešli na vykání. Řečník MZ v promluvě zároveň porušil maximu relevance, protože moderátorka se ptala spíše na jeho přednosti.

32) Moderátorka: pane prezidente, zítra půjdu volit, proč bych měla volit MZ a ne JD?

MZ: já bych byl především rád, paní Witowská, kdybyste šla volit, protože je asi čtyřicet procent lidí, kteří k volbám nejdou a podle mého názoru je to chyba, a děkuji vám za to, že volit půjdete, a protože jste svobodný člověk a o nás obou toho víte víc než dost z naší minulé historie, tak vám určitě nemusím radit, koho vy máte volit.

V následující ukázce si můžeme povšimnout strategie pozitivní nezdvořilosti, kterou užil JD. Verbalizuje téma, které nevyznívá příliš pozitivně pro MZ a má potenciál poškodit jeho tvář. Připisuje výrok jednoho českého psychiatra o tom, že český národ je hloupý a neschopný hlasovat v referendu, kandidátovi MZ. Zároveň JD porušil maximu ocenění, když prezidenta kritizoval za jeho údajné předešlé výroky. MZ však nařčení odmítl a užil k tomu strategii hedgingu, když neřekl přímo, že se D mýlí, ale poukázal na to zjemňujícím vyjádřením. Psychiatra, kterého si pravděpodobně váží, jelikož cituje jeho výroky, mluvčí MZ uctivě označoval pomocí jeho titulu *pan profesor*. Následně se v promluvě MZ objevil ještě tzv. marker diskursu v podobě verba *myslím si*.⁸⁸ Tyto markery vycházejí z Griceových maxim a pomáhají komunikantům přehledně členit své výpovědi. Zároveň se také jedná o strategii negativní zdvořilosti, protože kandidát nenutil ostatním vlastní názor, ale své vyjádření zjemnil.

33) JD: vy ste ho řekl při projednávání referenda v tehdejším federálním shromáždění abyste ukázal že lidé sou hloupí na to aby se mohli rozhodovat v referendu.

⁸⁸ CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 40.

MZ: já se obávám ((potlesk publika)) já se obávám že pan profesor zobecňoval pacienty kteří mu procházeli jeho ordinací ale na druhé straně jistě tento výrok je jeho výrok jestliže jsem ho citoval tak jako humornou nadsázku protože si myslím, že kdyby lidé byli opravdu tak dementní jak by on sám uváděl tak by volby dopadly podstatně jinak.

V následující ukázce si můžeme povšimnout asymetričnosti v oslovení kandidátů. MZ k oslovení JD několikrát použil jeho příjmení bez titulu. Zatímco pokud JD oslovoval jménem a příjmením, tak výrok nikdy neadresoval přímo na osobu druhého kandidáta a neoslovil ho přímo. Jak uvádíme v příkladu číslo 34 MZ se touto strategií pravděpodobně snažil získat kontrolu nad komunikační situací. Neuzítí titulu však v tomto případě vypadalo poměrně nezdvořile.

34) JD: dobře tak začnu e pane prezidente...

MZ: pane D...

35) JD: já jsem slyšel od MZ na poslední debatě naprosto nepravdivý názor, že jsem jediný politik.

4.2.4 Pozitivní nezdvořilost

Pozitivní nezdvořilost je strategií, která přímo poškozují adresátovu pozitivní tvář. Mezi strategie pozitivní nezdvořilosti patří například projevování nezájmu, uvádění témat nepříjemných adresátovi, projevování nesouhlasu s kandidátem, ignorování jeho osoby či tématu a vyloučení osoby z aktuální činnosti. Strategie pozitivní nezdvořilosti byla kandidáty užívána velmi často, zejména v průběhu druhého kola. Kandidáti se tak snažili poškozením tváře protikandidáta posílit svou vlastní identitu. Mnoho případů poškození tváře partnera můžeme označit za verbální agresi, protože toto konání je záměrné. Následující promluvy se účastnil moderátor Karel Voříšek a kandidáti MZ a JD. Karel Voříšek inicioval téma imigrační krize. Moderátor očekával, že prezident verbalizuje svůj vlastní názor na krizi a případné její řešení, avšak prezident místo svého názoru začal útočit na tvář protikandidáta, a porušil tak maximu relevance. Kandidát MZ zahájil promluvu strategií pozitivní zdvořilosti, posluchač jeho projevu tedy očekával, že promluva se v pozitivním duchu ponese i nadále. Po pronesení dalších slov se však nabízí interpretace výpovědi *já jsem rád* jako strategie falešné zdvořilosti. Dále adresáta JD vyčleňuje ze skupiny a nazývá ho jedinou výjimkou. Používá k ohrožení tváře protikandidáta strategii pozitivní nezdvořilosti, kdy zaútočil na jeho příslušnost ke skupině.

Ohrožení tváře bylo přítomno také pro publikum, které atak mluvčího ocenilo potleskem. Své výroky následně dokládal několika citacemi, aby nebyl nařčen ze lži. Za nezdvořilé považujeme také naléhání na komunikačního partnera v následující ukázce. Promluvu kandidáta MZ můžeme v daném kontextu interpretovat jako výhružku, mluvčí tak vyjádřil převahu nad kandidátem a porušil hned několik zdvořilostních maxim (zejména maximu účasti a souhlasu).

36) KV: pane prezidente vy ste před riziky migrace varoval vždycky pomohlo toto varování společnosti?

MZ: já jsem rád že dnes až na jednu výjimku která se jmenuje JD ee všichni čeští politici souhlasí s tím že bychom na naše území neměli přijímat nelegální migranty ((potlesk publika)) ale protože jsem řekl až na jednu výjimku pane profesore jsem povinen tuto výjimku doložit a doložím to dvěma citacemi... mimochodem máme to nahrané i na videu kdybyste to chtěl popřít.

Na nezdvořilou promluvu JD následně reagoval i bez vyzvání moderátora. Nejdříve volil ironickou poznámku, která byla oceněna i smíchem publika, následně vyjádřil nesouhlas s názorem MZ a snažil se spíše maximalizovat soulad mezi nimi a jejich názory, tento akt ale mohl působit jako ohrožení tváře protikandidáta, protože ten se snažil o co největší názorový nesoulad. Do promluvy následně opět vpadlo neukázněné publikum, takže kandidáti měli velké problémy se vzájemně slyšet. Mluvčí JD následně útok na vlastní pozitivní tvář odrazil útokem na pozitivní tvář svého protikandidáta. Dále verbalizoval protikandidátovy blízké vazby s Čínou a Ruskem, pro které je velmi často kritizován. Tento útok na tvář komunikačního partnera byl opět oceněn publikem. Na útok na svou tvář reagoval MZ opět protiútokem na komunikačního partnera, znevážil jeho výroky a vyjádřil nad ním převahu.

37) JD: pane prezidente vaše interpretace některých vět jsou opravdu úžasné ((smích publika)) nevím jak jste přišel na to že JD je tady jediným politikem s nějakým názorem který jste mi podsouval, já bych řekl že na migraci máme velmi podobný názor alespoň v něčem ((hlučení publika))... já se ptám co jste jako prezident DĚLAL proti tomu aby Česká republika byla nucena ty kvóty přijmout ((hlučení publika)) byl jste někdy na nějakých jednáních kde se tyto věci řešily? loboval ste víte pane prezidente migrace se neřeší v Rusku, v Číně ani ve středoasijských republikách. ((hlučení publika, potlesk, smích))

MZ: pane profesore vy ste se naučil několik vět které neustále opakujete ale já vám odpovím vy jste v Karolinu říkal...

V následující ukázce recipienti také používali nezdvořilé komunikační strategie. Promluva se odehrávala v okamžiku, kdy si kandidáti mezi sebou vyjasnili pořadí, v jakém si budou klást otázky. JD tedy v úvodu dodržel maximu souhlasu a vzal si slovo. V této promluvě však porušil maximu relevance, na kterou následně upozornil i MZ. Používal tak strategii pozitivní nezdvořilosti, kdy upozornil na chybu komunikačního partnera. Pokud by MZ na chybu neupozornil, pravděpodobně by si jí nikdo nevšiml. Televize totiž před konáním debaty rozeslala účinkujícím kandidátům pravidla a témata, která budou verbalizována. JD se však druhého kandidáta otázel na otázku mimo okruh těchto témat. Řečník MZ opět využíval strategii posílení vlastní pozitivní tváře útokem na komunikačního partnera, toto bylo ve druhé fázi prezidentské kampaně častým jevem. JD protikandidátovi útok nevrátil, avšak dovolával se nápravy u moderátora debaty, který zastupuje instituci a jí vytvořená pravidla. V očích případných voličů tak mohl vypadat jako slabší ze dvojice kandidátů, pokud by nebyl schopen útok ustát vlastním úsilím a musel se dožadovat zastání u moderátora.

38) JD: dobře tak začnu e pane prezidente vy vy ste nedávno řekl že vaším nejhorším zážitkem za vaše pětileté funkční období byl výsledek sociální demokracie ve volbách já se musím přiznat že mě to zarazilo... já bych si dovedl představit celou řadu věcí které by mě jako prezidentovi během pěti let vadily a prosím o váš komentář.

MZ: pane D je sice pravda že pan Voříšek chtěl abychom diskutovali na téma protikuřáckého zákona ((potlesk publika)) případně držení zbraní.

JD: pane Voříšku,

MZ: a já hned odpovím na vaši otázku jen konstatuji že jsme oba dva dostali písemná pravidla kde nás televize Prima žádá abychom diskutovali k tomuto tématu je to tak pane Voříšku?

Moderátor následně přitakal prezidentovi a ohrožení tváře JD bylo zřejmé. Ukazoval se tak problematický způsob vedení debaty moderátorem. Moderátor chtěl pravděpodobně svoji poznámku modifikovat a zjemnit ji strategií minimálně parciálního souhlasu, avšak MZ ho nepustil ke slovu. Způsob řízení diskuse tak v tomto případě nebyl zdařilý a zdálo se, jako by moc nad vedením konverzace měl spíše jeden z kandidátů. Řečník MZ nadále útočil na partnerovu pozitivní tvář a

porušoval maximu ocenění. Konkrétně verbalizoval jeho neschopnost dodržovat pravidla, atak na tvář adresáta byl zřejmý i publiku, které ho odměnilo hlasitým smíchem a potleskem. V promluvě MZ dále naléhal na JD, aby příště pravidla již neporušoval. Stavěl se tak do pozice moderátora a volil strategii negativní nezdvořilosti. Do promluvy řečníka MZ vykřikla také jedna divačka z publika, řečník na to reagoval urážkou a ženu oslovil jako Ukrajinku z hnutí Femen, čímž narážel na incident, kdy ho jedna členka tohoto hnutí napadla. Jeho útoky na tvář tak nemířily pouze na protikandidáta, ale ohrozil také negativní tvář moderátora, kterého nepustil ke slovu, a dokonce i divačky z publika, jejíž pozitivní tvář ohrozil nelichotivým oslovením.

39) KV: pane prezidente je [to tak]

MZ: člověk který nedokáže dodržovat ani tak elementární pravidla ((smích a potlesk publika)) je poněkud poněkud nebezpečný ((výkřik ženy z publika)) sobě i svému okolí

KV: dovolte mi po[známku]

MZ: [ale nyní] k odpovědi na vaši otázku doufám že už dále ta pravidla neporušíte a jestli je tady nějaká Ukrajinka z hnutí Femen ((smích publika)) tak prosím aby přestala křičet protože pak nebudeme slyšet.

4.2.5 Negativní nezdvořilost

Negativní nezdvořilost představuje komunikační strategii, kterou je ohrožována negativní tvář recipienta. To se projevuje nucením komunikanta k nějaké činnosti nebo naopak nedovolením konání nějaké činnosti. V prvním kole prezidentské kampaně se negativní nezdvořilost projevovala zejména vstupováním do řeči komunikačního partnera, obvykle mu ale následoval nápravný omluvný akt. V kole druhém si kandidáti také vstupovali do řeči, ale negativní nezdvořilost byla více vyostřená. Kromě vstupování do řeči se objevovaly také různé výhrůžky. Jako například v následující ukázce. Moderátorka vyzvala MZ k reakci na promluvu JD. Ten nejdříve zvolil strategii nezdvořilosti, projevil snahu o asymetrické vedení konverzace a povýšil se nad JD. Je otázkou, o jaký typ nezdvořilosti se jedná. Na jedné straně ohrozil pozitivní tvář komunikačního partnera, ale zároveň i tvář negativní, když pokračoval a vyhrožoval mu trestním oznámením. To sice nepodával on sám, ale pravděpodobně se jedná o někoho, koho zná, neboť mluvčí disponoval podrobnými soukromými informacemi.

40) Moderátorka: pane prezidente, chcete reagovat?

MZ: já sice většinou nechci reagovat na pana D, ale jenom bych chtěl konstatovat, že jsem byl informován o tom, že se na něj připravuje trestní oznámení ve věci šíření poplašné zprávy a to je právě to ovlivňování nejenom parlamentních, ale i prezidentských voleb.

Poměrně překvapivé porušení zdvořilostních strategií představovala následná promluva mezi moderátorkou a JD. Moderátorka v úvodu zmiňovala, že jedním z kritérií kampaně JD je její transparentnost. V souladu s tímto tvrzením mu ale vytýkala, že ačkoliv podobná hesla hlásá, tak se jimi neřídí. Moderátorka argumentovala zejména tím, že voliči mají právo se podobné informace dozvědět. JD vyjádřil pochopení pro rozhořčení moderátorky, čímž dodržel maximu souhlasu a účasti. Zároveň se snažil odvrátit ohrožení vlastní tváře tím, že přeměroval útok na kandidáta MZ. Ostatně stejnou strategii volil JD ve druhém kole kampaně často. Tímto porušil maximu relevance, protože moderátorka se ptala na kroky jeho osoby, nikoliv jeho protikandidáta. Dále odkazoval na prezidentův dávný bonmot a zároveň vyjadřoval kritiku protikandidátových kroků, čímž porušil maximu ocenění, následně zvolil strategii negativní zdvořilosti, konkrétně užil upgrader *samozřejmě* a tvrzení *jestli dovolíte*.⁸⁹ Užitím upgraderu chtěl moderátorku ujistit, že tomuto tématu přisuzuje značnou důležitost, a proto jí nemůže momentálně sdělit své rozhodnutí, zřejmě očekával, že mu moderátorka vysloví pochopení.

41) Moderátorka: pane profesore, vy na jedné straně voláte po transparentnosti, ale na druhé straně jste nám dodnes neřekl, koho si s sebou přivedete na Hrad jako své nejbližší spolupracovníky, jako kancléře, jako poradce, jako tiskového mluvčího, to jsou lidé, které my, daňoví poplatníci budeme platit ze svých daní, a to jsou lidé kterým vy jako prezident budete naslouchat, myslím si, že voliči mají právo ta jména znát ještě před tím, než vás třeba budou volit protože to pro ně může být zásadní věc, kdo budou tito tři, kancléř, šéf poradců, mluvčí?

JD: já rozumím vaši otázce, je to taky s ohledem na to, že MZ kdysi po volbě řekl, že si na Hrad vezme pouze šoféra a tajemníka, pak to dopadlo jinak, takže rozumím tomu, že se ptáte, ale já mám samozřejmě nějaké varianty v hlavě, ale jestli dovolíte.

⁸⁹ Termín **upgrader** představuje protiklad ke strategii hedgingu. Funkce upgraderů spočívá v zesilování významu věty. Viz ČMEJRKOVÁ, S. *Kontexty a situace mluveného projevu*. In: HAVLÍK, M., KADERKA, P., MÜLLEROVÁ, O. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, s. 85.

Avšak moderátorka zvolila překvapivě velmi nezdvořilou odpověď a stále trvala na poskytnutí požadované informace. Ačkoliv určitá porušení zdvořilostních strategií jsou v rámci moderování politických debat přípustná, moderátorčino chování bylo příznakově nezdvořilé. Svým tvrzením *nedovolím* porušila maximu souhlasu i účasti a budovala negativní atmosféru konverzace. JD se snažil nenechat vyvést z míry, ale stále odmítal odpovědět moderátorce na její otázku. Porušil tak maximu relevance, raději oceňoval kandidáty z prvního kola, a tak se snažil uhnout z odpovědi na otázku, zároveň chtěl určité vágní informace sdělit. Oslovením kandidátů dodržel maximu ocenění. Tato výpověď by mohla být interpretována i jako ironická, avšak z kontextu ji považujeme za jednoznačně zdvořilou.

42) Moderátorka: nedovolím.

JD: nyní po prvním kole volby se mi nabídla celá řada lidí ze štábu mých ctihodných protikandidátů a já zvažuji všechny možné varianty.

Vágní informace ovšem moderátorce nestačila, a tak opět volila strategii negativní zdvořilosti a na osloveného kandidáta dále naléhala. Co se týče objektivity, tak podobně agresivně vedla moderátorka i debaty s druhým kandidátem. Jedná se tak o její záměrnou a vědomou strategii užitou pro získání faktických informací. JD porušil maximu souhlasu a odmítl odpovědět na otázku moderátorky přímo. Moderátorka dále zaútočila i na pozitivní tvář řečníka JD a konfrontovala jeho dřívější tvrzení se současným postojem. Ten se snažil bránit tvrzením, že tyto věci spolu nesouvisí.

43) Moderátorka: takže se to nedozvíme.

JD: nedozvíte se to, ne, ne, ne, ještě nejsem rozhodnut, ale beru v potaz ty nabídky.

Moderátorka: přesto, že voláte po transparentnosti, nedozvíme se to.

JD: ale to nemá nic společného s transparentností.

V tom s ním ale moderátorka nesouhlasila, a porušila tak maximu souhlasu. Mluvíci JD jí následně vstoupil do řeči a volil strategii negativní nezdvořilosti, když moderátorce nedovolil dokončit celou promluvu. Tím opět porušil maximu relevance a snažil se změnit téma. Opakovaně tedy kritizoval MZ, a tím se snažil vyhnout poškození tváře, ale takto v očích potenciálních voličů spíše poškodil sám sebe. Na

opakované uhýbání reagovala i Witowská a pro zjemnění příkazu volila strategii řečové etikety. Konverzace končila kapitulací moderátorky a tento akt měl potenciál ohrozit tvář JD, protože moderátorka volila první osobu plurálu, a zahrnula se tedy do jedné skupiny s případnými voliči. Ti mohou neochotu řečníka odpovědět na otázku chápat také jako nekompetentnost, popřípadě ignoraci potřeb voličů.

44) Moderátorka: jakto že ne? to [jsou lidé, které my budeme platit ze svých daní,]

JD: [jak jsem řekl,] MZ po volbě řekl, že si vezme na Hrad pouze tajemníka a řidiče,

Moderátorka: prosím, nemluvte teď o panu prezidentovi, já se ptám vás,

JD: já jsem vám zdůvodnil, proč vám to teď nemohu říct, protože přemýšlím, mám řadu možností a řadu variant,

Moderátorka: dobře, nedozvíme se to.

4.2.6 Dodržování Leechových maxim

Při průzkumu materiálu jsme dospěli k závěru, že nejvýrazněji mluvčí dodržují maximy souhlasu, účasti a ocenění. K dodržování zdvořilostních maxim docházelo zejména v těch případech, kdy byla replika adresována na moderátora či moderátorku. Protože ve druhém kole prezidentské volby kandidáti příznakově dodržovali pouze výše zmíněné maximy, zaměřili jsme se na ně v této části výzkumu.

Maxima souhlasu

K dodržování maximy souhlasu docházelo v námi sledovaných komunikátech velmi často. Poměrně výjimečně byla maxima souhlasu dodržena, pokud byla replika adresována druhému z kandidátů. V následující konverzační výměně první řečník verbalizoval společné zájmy, to můžeme vyhodnotit také jako strategii pozitivní zdvořilosti, popřípadě dodržení maximy účasti. Druhý z řečníků vyjádřil souhlas částicí *ano*, dodržel tak maximu souhlasu.

45) MZ: ...oba dva máme rádi Cimrmany a víte, že v Cimrmanech je obrat sprostý podezřelý,

JD: ano...

V následujícím příkladu by bylo možné po vyjádřeném souhlase očekávat pozitivně laděnou konverzaci, avšak nebylo tomu tak. Druhý řečník sice souhlasil s promluvou komunikačního partnera, ale souhlas obrátil v útok na jeho pozitivní

tvář, když opravil jeho předchozí výrok. Svůj útok posléze zjemnil strategií alespoň parciálního souhlasu, ale ten dále opět proměnil v útok na tvář. Druhý z mluvčích tak dodržováním Leechovy maximy souhlasu dosáhl ještě vyššího efektu poškození pozitivní tváře adresáta.

46) JD: ...ste vy řekl že tento stát může přijmout pět tisíc kosovských Balkánců.

MZ: ano máte naprostou pravdu podporuju imigraci z Ukrajiny o které jste před chvílí také mluvil ale něco jiného jsou muslimští fanatici a prosím vás abyste si je nepletl s Ukrajinci to je úplně jiná kultura ale jinak v něčem vám dám za pravdu ten váš výrok... opravdu nezazněl v Karolinu ale v Lucerně tím hůř pro vás.

Nejčastěji se však souhlasná vyjádření objevovala v replikách adresovaných moderátorce, jak již bylo výše zmíněno. Oba kandidáti tak dávali najevo snahu kooperovat a v komunikaci s moderátorkou nevytvářet překážky. To souvisí také s charakterem prezidentských debat – oním pomyslným „soupeřem“ zde není osoba, která diskusi moderuje, ale další kandidát.

47) Moderátorka: pánové, naprostá většina těch, kteří se teď na vás dívají, se v podobné situaci jako vy nikdy neocitla a pravděpodobně ani nikdy neocitne, je tohle pro vás ten nejdůležitější okamžik v životě, pane profesore?

JD: určitě ano.

Tato Leechova zdvořilostní maxima však nemusí být v komunikaci vyjádřena pouze částicemi jako *ano*, *určitě*, *samozřejmě* atp. Maxima souhlasu byla dodržena i v předkládaném příkladu, ačkoliv řečník řekl *ne*, *proboha v žádném případě ne*. Vyjádřil tak souhlas s převažujícím názorem ve společnosti, že zastavit trestní stíhání dané osoby je špatným krokem prezidenta. Dá se předpokládat, že s daným názorem souhlasí i moderátorka. Řečník nadále volil i strategii přímého souhlasu, když sdělil moderátorce, že má naprostou pravdu. Tím se ovšem navrátil k předcházejícímu tématu, a porušil tak maximu relevance.

48) Moderátorka: uvažujete u premiéra Babiše o tom, že byste mu udělil abolicí, tedy, že byste zastavil jeho trestní stíhání?

MZ: ne, proboha v žádném případě ne, protože on sám se musí očistit, ale máte naprostou pravdu s tím odvolacím systémem...

Na stejnou otázku se moderátorka následně zeptala i druhého z kandidátů. Moderátorka v promluvě kandidátovi předkládala tvrzení, že by abolici udělil a za jakých podmínek by to tedy bylo. Adresát s tvrzením moderátorky nesouhlasil. Avšak místo toho, aby verbalizoval nesouhlas, tak raději zvolil strategii souhlasu s jinou osobou. Souhlasil s tvrzením prezidenta. Došlo tak k dodržení maximy souhlasu, ale i účasti, když se snažil vytvořit maximální soulad a sympatie mezi ním a druhým z kandidátů.

49) Moderátorka: pane profesore, za jakých okolností byste uvažoval o tom, že byste Andreji Babišovi abolici udělil?

JD: já nevidím důvod pro udělování abolice, pan prezident správně řekl, že máme víceúrovňové soudnictví...

Na vzácnou shodu obou kandidátů upozornila v průběhu debaty i moderátorka. Řečník MZ na shodu také upozornil, avšak označil ji za překvapivou. Vzájemný soulad mezi ním a druhým z řečníků se tak okamžitě snažil minimalizovat. Tento řečník také opakoval část syntaktické konstrukce moderátorky, snažil se tak pravděpodobně o maximalizaci souladu mezi jeho osobou a moderátorkou. Na závěr konverzační výměny oba řečníci pronesli repliku *ale někdy se to stává*, opět tak spolu souhlasili.

50) Moderátorka: pane profesore, který z evropských politiků je vám svým myšlením nejbližší?

JD: určitě mně imponoval způsob, jakým Andrej Kiska zvítězil ve volbách na Slovensku nad politickým rutinérem, a pokud jde o výkon prezidentské funkce, vážil jsem si Joachima Gaucka.

Moderátorka: pane prezidente, jeden evropský politik, který je vám svým smýšlením nejbližší?

MZ: aktivní politik, no, já se tedy kupodivu přidám, protože jsme měli přátelské vztahy s Joachimem Gauckem, k hodnocení pana D a myslím

Moderátorka: vzácná shoda, pánové.

MZ: takže vzácná shoda, ale někdy se to stává.

JD: málokdy, ale někdy se to stává.

Maxima účasti

Podstatou maximy účasti je vyjádřit zájem o adresáta a jeho potřeby, být vnímavý vůči jeho pocitům a stavět je na první místo. Pro ilustraci uvádíme následující situace, v nichž adresáti v různé míře vyjadřovali zájem o komunikačního partnera. V první ukázce řečník MZ vyjadřoval společnou znalost určitých informací,

daný akt měl za následek zvýšení souladu mezi oběma řečníky. Dále tento řečník chtěl znát názor svého oponenta a vyjádřil o tento názor doslovný zájem, ten dokonce vystupňoval pomocí upraderu *samozřejmě*. Podobným způsobem byla formulována odpověď druhého komunikanta. Ten rovněž vyjádřil společnou znalost informací. Na druhou otázku však odpovědět sice odmítl, ale zvolil k tomu strategii negativní zdvořilosti, čímž své odmítnutí zjemnil. Maxima účasti tak ve výměně zůstala neporušena.

51) MZ: dobře, církevní restituce je dnes vysoce aktivní téma vy víte pane profesore že vláda se k tomu návrhu zákona o zdanění církevních restitucí vyjádřila pozitivně takže mě by samozřejmě jednak zajímal váš názor ale jednak bych to doplnil co soudíte o žalobách které podávají jak církve tak kongregace případně řády...

JD: zdanění církevních restitucí považuji za nesystémový krok byla ((potlesk publika)) my oba víme pane prezidente... já teď nechci hodnotit jestli ta čísla ke kterým dospěli byla korektní nebo ne, to asi nikdo z nás neví ale nevidím žádný důvod pro to aby v této chvíli byl otevřen problém zdanění... je to zcela nesystémový krok.

Předcházející vzájemná výměna sympatií však v rámci analyzovaného vzorku byla ojedinělá. Častější byl případ, kdy začátek repliky sice vyjadřoval sympatie, následně byla ale strategie účasti porušena nějakou kritickou poznámkou, a tak docházelo k vytváření nesouladu mezi oběma kandidáty.

52) JD: ...pan prezident správně řekl... kromě toho, že pan prezident změnil názor u politiků presumpce viny na nevinu.

Kandidát na prezidenta MZ i v následující promluvě projevil zájem o názor dalšího kandidáta. Zde ovšem svou dobrou vůli zdůrazňoval, a tak tuto promluvu hodnotíme jako současné porušení maximy skromnosti. Účelem této promluvy nebylo vyjádřit komunikačnímu partnerovi sympatie, ale spíše posílit svou vlastní pozitivní tvář. Je tak otázkou, nakolik skutečně chtěl řečník MZ znát názor protikandidáta, a nechtěl-li spíše zavést konverzaci na téma, které by posílilo jeho tvář.

53) Moderátorka: [pane prezidente, prosím, tak nám řekněte, odkud ty peníze jsou]

MZ: [pane D, tento seznam byl] tomuto úřadu samozřejmě odevzdán, já jsem vám ve své dobré vůli, protože jsem občas podezříván ze záhadného financování tohoto občanského sdružení, jako gesto dobré vůle nabídl tento seznam sponzorů.

Kandidáti dodržovali maximu účasti i v promluvách adresovaných moderátorům. Jako příklad uvádíme následující konverzaci. Moderátorka položila otázku, kterou řečník neváhal pozitivně okomentovat a ocenit. Moderátorka na jeho strategii přistoupila a potvrdila tvrzení řečníka.

54) MZ: já velice děkuji za tuto neobjednanou otázku.

Moderátorka: potvrzují, není objednaná.

Maxima ocenění

Dodržování maximy ocenění bylo ve druhém kole debat spíše marginalizovanou strategií. Pochvala byla nejčastěji adresována ostatním účastníkům, popřípadě adresátům konverzace, nikoliv však přímo protikandidátovi. Jedna z mála výjimek se vyskytuje v následující ukázce, kdy řečník MZ přímo ocenil svého „soupeře“ a jeho schopnost argumentovat.

55) MZ: pan profesor D říkal, a je to silný argument, nikdy bych nejmenoval premiérem trestně stíhaného člověka...

V následujících příkladech už ocenění nebylo adresováno protivníkovi. Ve sledované komunikační situaci byla často oceňována moderátorka diskuse. Největšího ocenění se jí dostalo na závěr debaty, kdy jí oba kandidáti projeví uznání za kvalitně vedený rozhovor. Ocenění nabylo na významu sdělením řečníka MZ, že *to většinou nedělá*. Druhý z kandidátů se k jeho pochvale přidal, aby maximalizoval soulad mezi nimi. K ocenění volil také strategii řečové etiky.

56) MZ: já () i když to většinou nedělám, mojí povinností je poděkovat moderátorce za férové vedení této debaty, nikomu nestraničila a nebyla nikým, než sama sebou ovlivněna.

JD: já souhlasím, děkuji.

Ocenění bylo ale také adresováno kandidátům z prvního kola, kteří do dalších debat nepostoupili. Řečník JD je ocenil uctivým oslovením. Vztahy mezi kandidáty v prvním kole byly velmi pozitivní. Po skončení prvního kola prezidentské volby

většina bývalých prezidentských kandidátů verbalizovala férové a příjemné vystupování ostatních účastníků. V jejich oceňování pokračoval JD i ve druhém kole, které se ovšem vyznačovalo značně odlišnou atmosférou.

57) JD: ...mých ctihodných protikandidátů...

4.2.7 Porušování Leechových maxim

V analyzovaných materiálech nejvýrazněji docházelo k porušování Leechových zdvořilostních maxim ocenění, souhlasu a účasti. Tento fakt vyplývá z konfrontačního charakteru prezidentských debat, jež jsou založeny na střetávání protichůdných názorů a snaze získat pro svou osobu co největší sympatie voličů. Porušení jednotlivých maxim dokládáme na následujících příkladech.

Maxima ocenění

Nejčastěji porušovanou maximou byla maxima ocenění. Kandidáti se snažili navzájem napadat pozitivní tvář protikandidáta, a tím získat sympatie voličů, popřípadě posílit vlastní pozici v debatě. Nástrojem pro poškození tváře byla nejčastěji kritika a stejně tomu bylo v následující ukázce. Kandidát ve své replice nejdříve zdůraznil vlastní zásluhy v politice a následně útočil na nekompetentnost druhého z kandidátů. Tento akt hodnotíme jako současné porušení maximy skromnosti a ocenění. Kritika byla odměněna potleskem publika. Z toho vyvozujeme, že kandidát svým útokem dosáhl požadovaného efektu – získal si sympatie publika.

58) MZ: ...ale na druhé straně pochopte, že když vedete nějakou stranu osm let, dostanete ji ze sedmi procent na třicet dva procent během pěti let a pak ta strana zase upadne zpátky na sedm procent, je vám to lidsky líto, až vy někdy povedete, nedej bůh, nějakou stranu, možná ((potlesk publika))...

K porušování maximy ocenění došlo i kvůli výzvě moderátorky. V následujícím případě moderátorka vyzvala oba kandidáty, aby sdělili, co se jim nelíbí na jejich „soupeři“. Porušení maximy tak bylo nevyhnutelné. Pro ilustraci uvádíme odpovědi obou kandidátů. První kandidát nejdříve vyjmenoval všechna negativa, která se mu nelíbí na osobě druhého kandidáta, následně do kontrastu

postavil svou osobu. Danou promluvu jsme tak vyhodnotili také jako porušení maximy skromnosti a souhlasu.

59) JD: e protože MZ je pro mě reprezentantem té uplynulé politické éry e doby opozičních smluv, přeběhlíků, propojení, kmotrů, mafí v politice a také papalášství na Hradě, papalášství jeho spolupracovníků, e symbolem rozdělování, nálepkování osočování, já jako prezident bych chtěl přinést něco jiného na Hrad, chtěl bych se zabývat ne Peroutkovými články, ale problémy, které opravdu tíží tuto společnost, ne její elity.

Odpověď druhého z kandidátů byla podobného charakteru. Kandidát ovšem nevytýkal konkrétní věci, ale spíše kritizoval osobnostní a profesní charakteristiku druhého kandidáta. Používal tak strategii argumentace ad hominem, která spočívá v tom, že komunikační partner ani nemá právo něco o politice vědět, protože se zde nepohybuje tak dlouho jako mluvčí. V dané replice jsme si povšimli také porušení maximy účasti i souhlasu. Kandidát zdůraznil slovo *VŮBEC*, tuto promluvu jsme analyzovali jako snahu o maximální nesoulad s druhým z kandidátů. Řečník po pronesení kritiky opět zdůrazňoval vlastní pozitiva. Jednalo se o jednání příznakové pro prezidentské kampaně, kde se kandidáti snaží posílit pozitivní vnímání zejména své osoby.

60) Moderátorka: pane prezidente, co nejvíc vytykáte JD, pokud byste měl vzít jednu konkrétní věc, jaká výtka by to byla?

MZ: to že vůbec nerozumí politice, protože politika je řemeslo, které se musí dlouho učit, já sám se ho učím už pětadvacet let a nechci tvrdit, že ho pořádně umím, ale: je kus odvahy v tom aspirovat na nejvyšší politickou funkci ve státě a nevědět *VŮBEC* nic o politice.

Podobnou strategii můžeme vidět v ještě explicitnější podobě v následujícím výroku jednoho z kandidátů. Nejdříve řečník pronesl kritiku svého protikandidáta, a tím porušil maximu ocenění. Kritika byla zaměřena na profesní nedostatky, zároveň došlo k jejímu zjemnění tzv. markerem diskursu *já myslím*.⁹⁰ Tím připsal tento názor pouze své osobě. Následně se snažil o maximalizaci nesouladu mezi vlastním názorem a názorem druhého kandidáta.

⁹⁰ Blíže k termínu viz CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, s. 40.

61) JD: to prezident nemá dělat já myslím, že to dělával právě MZ a nevedlo to k ničemu dobrému, takže já bych proti vládě nevystupoval, jednal bych profesionálně.

Porušení maximy ocenění je patrné i v následujícím příkladu. Moderátorka kandidáta explicitně k porušení této maximy vyzývala. Ten na tuto strategii přistoupil a pronesl repliku, kterou je možno vyhodnotit jako porušení maximy ocenění. Jednalo se o aluzivní odkaz na běžnější spojení horních deset tisíc. Avšak adresát, u kterého mělo dojít k poškození tváře, danou repliku hodnotil spíše jako kompliment a charakteristiku, která mu byla přisouzena, považoval spíše za přednost. Promluva JD tak nemá takový efekt na tvář protikandidáta, jaký řečník předpokládal.

62) Moderátorka: pane profesore, co vytýkáte nejvíc svému soupeři vy?

JD: já už jsem to řekl zčásti, MZ

Moderátorka: jednu konkrétní věc prosím.

JD: dobře, to, že společnost nespojuje, že ji rozděluje, že je prezidentem dolních deseti milionů.

Moderátorka: pánové máme tři měsíce po volbách.

MZ: =to je výtka? ((smích MZ, potlesk z hlediště))

JD: ano, je to fráze.

Maxima souhlasu

Maxima souhlasu byla druhou nejčastěji porušovanou maximou. Její porušování bylo pro druhé kolo prezidentské volby příznačné. Kandidáti volili takové strategie, které maximalizovaly rozdíl mezi nimi a druhým kandidátem. Ať už se jednalo o názorové či profesní rozdíly. Názorový nesoulad můžeme identifikovat i v následující ukázce. Nesouhlas s názorem druhého kandidáta je zde explicitně vyjádřen. Dále kandidát formuloval odlišnosti ve svém dalším postupu, pokud by vyhrál volby.

63) JD: ...čili ano ee pan prezident ji jmenuje a pokud ee pokud ty volby vyhraje tak to bude jak já tomu rozumím s podmínkou e já bych se choval úplně jinak od samého začátku... dal bych příležitost vítězi (.) voleb

I druhý z kandidátů často porušoval maximu souhlasu. Jím zvolená strategie byla podobného charakteru. V úvodu následující promluvy skákal do řeči moderátorovi, čímž ho omezil v projevu. Zvolil tedy strategii negativní nezdvořilosti,

když moderátora nenechal ani dokončit větu. Na tuto nezdvořilost reagovalo publikum smíchem. Mluvčí se snažil v průběhu repliky maximalizovat názorovou neshodu.

64) MZ: [dáváte slovo panu D který už svůj názor] řekl ((smích publika)) tak já si na rozdíl od něj myslím že podobně jako platil druhý dodatek americké ústavy...

V následující konverzaci došlo k porušení maximy souhlasu hned několikrát. V úvodu moderátor položil otázku, čímž stanovil nové téma konverzace. Dále se k tomu vyjádřili oba kandidáti. První z nich porušil maximu relevance a zaútočil na tvář druhého z kandidátů. V tomto případě kromě maximy ocenění porušil také maximu souhlasu, protože upozornil na adresátův nedostatek. Moderátor se následně zeptal na názor druhého kandidáta, ale první kandidát se domáhal ještě dokončení svého názoru, to mu ale druhý z kandidátů neumožnil. Tento následně porušil maximu souhlasu, když opravil tvrzení mluvčího JD. Tento mluvčí si však útok nenechal líbit a sám mluvčího MZ opravil. Tím opět porušil maximu souhlasu.

65) KV: ...o takzvaném Dublinu čtyři... jak byste se k tomu jako prezidenti postavili?...

JD: pan prezident už se k tomu vyjádřil, řekl, že by Dublin čtyři nepodepsal, nějak zapomněl na to, že to prezident nepodepisuje.

KV: pane prezidente?

JD: ještě bych dokončil.

MZ: řekl jsem že s Dublínem čtyři nesouhlasím a prezident má pane D ještě jednu možnost a sice podání ústavní stížnosti... a prezident podepisuje mezinárodní dohody jako třeba Václav Klaus podepsal Lisabonskou smlouvu.

JD: pane prezidente, Dublin čtyři není mezinárodní dohoda.

Maxima souhlasu byla jedním z kandidátů porušována i v komunikaci s moderátorkou. A to dokonce opakovaně. Odmítnutím odpovědět se kandidát pravděpodobně snažil zvýšit svoji exkluzivitu. Druhý z uvedených příkladů by mohl být také vyhodnocen jako drzost. Moderátorka zde vystupovala jako nadřazený komunikační partner, když řídila průběh diskuse, kandidátovo odmítnutí odpovědět jí

na otázku bylo tedy krajně nezdvořilé, odmítl moderátorce projevít dostatek respektu souvisejícího s její pozicí v debatě.⁹¹

66) Moderátorka: můžete nám to přečíst, co tam je tedy?

MZ: ne, chraň Bůh.

67) Moderátorka: nevyberete jednu?

MZ: ne, proč?

Maxima účasti

Porušování maximy účasti bylo příznačnou strategií pro druhé prezidentské kolo. K této strategii patřilo zejména projevování nezájmu o adresáta a také vylučování adresáta ze skupiny. V analyzovaném vzorku se objevovala i snaha o maximalizaci rozdílnosti mezi oběma kandidáty. Tato strategie je patrná v následujícím úryvku. Kandidát na prezidenta se snažil co nejvíce odlišit od druhého kandidáta. S moderátorkou se bavil o případných budoucích spolupracovnících, kteří by podle něj měli být co nejodlišnější od spolupracovníků současného prezidenta.

68) JD: můj šéf tiskového odboru nebude fungovat jako pan Ovčáček,

Moderátorka: a bude fungovat jak?

JD: bude fungovat seriózně, bude podávat seriózní informace, nebude vymýšlet nesmysly, bude to prostě seriózní tiskový mluvčí, pan Ovčáček to není v žádném případě.

I druhý z kandidátů tuto maximu porušil, jak dokládáme na následujícím příkladu. Konkrétně zvolil strategii vyloučení druhého z kandidátů ze skupiny a prezentoval jej jako jedinou výjimku v české politice. Tento atak na pozitivní tvář kandidáta byl opět odměněn potleskem publika.

69) MZ: já jsem rád že dnes až na jednu výjimku, která se jmenuje JD, ee všichni čeští politici souhlasí s tím, že bychom na naše území neměli přijímat nelegální migranty ((potlesk publika))...

⁹¹ HIRSCHOVÁ, M. a SVOBODOVÁ, J. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 47.

Maxima skromnosti

Porušování maximy skromnosti v obou kolech volby souviselo spíše s osobnostní charakteristikou jednotlivých kandidátů, než že by daná strategie byla pro politický diskurs příznačná. Konstantního porušování této maximy se dopouštěla pouze menší část kandidátů, neboť porušováním právě této maximy kandidát riskuje ohrožení i své pozitivní tváře. Jako například v následující ukázce. Tvrzení řečníka *já na rozdíl od vás dostávám zprávy* hodnotíme jako velmi nezdvořilé. Mluvčí porušil kromě maximy skromnosti také maximu souhlasu a účasti.

70) MZ: ((JD se neúspěšně snaží MZ skočit do řeči)) pane D já na rozdíl od vás dostávám zprávy ((do debaty se neúspěšně snaží vložit také moderátor Karel Voříšek, a to opakovaním oslovení pane prezidente)) Bezpečnostní informační služby zatímco vy k nim nemáte přístup takže nemůžete říkat co se v nich mluví. ((smích z publika))

Porušení maximy skromnosti může vyvolat i komický efekt. Ilustrujeme to na následujícím příkladu, kdy moderátorka položila otázku, která má potenciál poškodit tvář kandidáta. Ten zvolil strategii nesouhlasu a svým dalším tvrzením porušil maximu skromnosti, která vyvolala u obecnstva smích.

71) Moderátorka: vy jste ale původně o té stojedničkové podpoře mluvil i za situace, kdy že Andreji Babišovi více času a stojedničkovou podporu jste původně chtěl, takže jste změnil názor, pane profesore, [věříte Andreji Babišovi]
MZ: [nezměnil, pouze jsem optimisticky vycházel z toho, že vyhraju] ((smích publika))

Maxima je porušena i v následující ukázce. Mluvčí zde vyjmenovává své přednosti, aniž by k tomu byl moderátorkou vyzván. Porušil také maximu relevance. Kandidát se snažil profilovat jako silná osobnost, které by voliči měli dát beze strachu svůj hlas.

72) JD: tam není potřeba krizového manažera, tam je třeba, tam je třeba, paní Witowská, jasné velení od jedné osoby, a tou jsem já, je to pouze deset dní mezi první a druhou volbou, takže na tom není nic divného, já jsem zvyklý, já jsem zvyklý velet, jsem zvyklý rozhodovat.

Maxima taktu

Porušování maximy taktu pro prezidentské duely příznačné není. To se potvrdilo i v analyzovaném vzorku. Porušením této maximy by mohlo dojít i

k poškození tváře mluvčího. Z toho důvodu se tohoto nezdvořilého jednání kandidáti dopouštěli pouze v ojedinělých případech. V následujícím příkladu je tato maxima porušena. Jeden z kandidátů opakovaně naléhal na svého „soupeře“, aby přestal porušovat pravidla. Pokud by se podobného jednání dopustil moderátor debaty, tak by jednání příznačné nebylo, moderátor musí v průběhu debaty na dodržování pravidel dohlížet, ovšem z úst kandidáta vyznívala promluva nezdvořile.

73) MZ: ...naučte se prosím základní pravidla.

74) MZ: ...možná že budete mít stejné pocity a teď už se prosím vás držte pravidel.

Netaktní je také promluva druhého z kandidátů. Protikandidát nabídl řečníkovi k prozkoumání seznam svých sponzorů. Řečník ho však v následující ukázce odmítl a odkázal ho na daný úřad, který by mohl seznam zajímat více, jako by snad naznačoval, že s financováním je něco v nepořádku. Jednalo se o poměrně striktní odmítnutí zájmu.

75) JD: já je nepotřebuji, ten seznam odevzdejte úřadu, který na to dohlíží.

Maxima fatická

Tato maxima byla ve zkoumaném vzorku porušována minimálně. Ostatně porušováním této maximy by politikové mohli být nařčeni z toho, že „nemají, co říct“, to ovšem není vlastnost, se kterou by chtěli být spojováni. V následujícím komunikátu k porušení fatické maximy došlo. Můžeme tuto část promluvy ale vyhodnotit také tak, že kandidát se rozmýšlel, co chce vlastně říci, popřípadě také jako snahu o vyvolání sympatií, protože se kandidát rozmýšlel, zda má mluvit emotivněji, či nikoliv.

76) KV: vaše duely se očekávaly hodně dlouho s velkým napětím dlouho se o tom mluvilo až se potkáte tváří v tvář tak jaké to je pane prezidente?

MZ: (.) (.) ((nádech a výdech)) no (.) smím-li být zcela upřímný tak já sem se na toto setkání velice těšil.

4.2.8 Porušování Griceových maxim

Maxima relevance

Tato maxima byla porušována nejčastěji a její porušování bylo příznačné pro obě kola prezidentské volby. Kandidáti se k nedodržení maximy uchýlili nejčastěji v případech, kdy nechtěli mluvit o daném tématu a chtěli verbalizovat téma, díky kterému posílí vlastní pozitivní tvář. Vyskytla se také strategie, kdy kandidát si chce při útoku zachovat vlastní tvář, a tak zaútočí na tvář někoho jiného, tím mnohdy ale poruší maximu relevance. Tuto strategii zvolil mluvčí například v následující replice. Dříve než odpověděl moderátorce na otázku, vrátil se k předcházejícímu tématu a zaútočil na tvář protikandidáta. Touto strategií byla maxima relevance ve druhém kole volby porušována velmi často. V prvním kole byla maxima relevance porušována spíše odbočením k jinému tématu.

77) JD: dříve než odpovím na otázku, rád bych panu prezidentovi připomněl, že téma nebylo jenom protikuřácký zákon, byla to současná situace ((divák z publika: hezky!)) a já jsem využil tohoto tématu.

Další ukázce předcházelo předání seznamu sponzorů kandidáta. Moderátorka se poměrně nezdvořile ptá, jestli může daný kandidát zaručit, že sponzoři nezískali peníze z trestné činnosti. Na danou otázku řečník neodpověděl přímo, a tím porušil maximu relevance. Místo odpovědi na otázku obvinil moderátorku. Ta se však danému nařčení bránila. Kandidát na prvotní otázku odpověděl až po výměně dalších dvou replik.

78) Moderátorka: a můžete zaručit, že ty peníze nepocházejí z trestné činnosti? ((smích publika))

MZ: no, tak to je tedy velmi silné obvinění.

Moderátorka: to není žádné obvinění, já se ptám, jestli to můžete zaručit, z ničeho vás neobviňuji.

Porušení maximy relevance nalezneme i v následujícím příkladu. Zatímco moderátorka se explicitně ptala na vlastní názor kandidáta, tak ten citoval volně dostupné zprávy z internetu. Vlastní názor kandidáta se nedozvěděla ani po naléhání. Řečník místo relevantní odpovědi na otázku volil vyhýbavou strategií a zaútočil na tvář dalšího z kandidátů, a tím opět porušil maximu relevance.

79) Moderátorka: tak, prosím, je Rusko bezpečnostní hrozbou podle vás?

JD: já mám k dispozici jen tu veřejnou, ano, já ocituji dvě věty ze zprávy BIS za rok dva tisíce šestnáct proti roku patnáct však v průběhu roku šestnáct vzrostla role a intenzita aktivit ruských zpravodajských služeb...

Moderátorka: pane profesore, to si všichni můžeme přečíst na internetu.

JD: no, nemůžeme si to všichni přečíst, pan prezident si to nepřečetl.

Vyhýbavé strategie volili řečníci v průběhu komunikace poměrně často. Obvykle moderátoři na řečníky nenaléhali a nechali je mluvit o tématu, o jakém chtěli.

V debatě na ČT 1 25. 1. 2018 však moderátorka dodržování maximy relevance kontrolovala. Pokud kandidát na otázku neodpověděl, okamžitě dále naléhala. To ilustrujeme i na následujícím příkladu. Moderátorka se ptala, zda kandidát na konci svého funkčního období prosadí přijetí eura. To je však ve společnosti stále vnímáno primárně negativně. Z toho důvodu pravděpodobně kandidát zvolil vyhýbavou strategii, aby neztratil potenciální voliče. Moderátorka se tak přímou odpověď nedozvěděla, kandidát volil pouze vágní a neurčitě sdělení. Následující ukázkou tak hodnotíme i jako porušení maximy způsobu.

80) Moderátorka: ano, a chtěl byste vědět na konci svého mandátu, jestli a kdy bude Česká republika platit eurem, nebo ne?

JD: podívejte, pokud bude situace v eurozóně stabilní a pokud se naše vláda rozhodne, že euro přijme, protože euro nepřijímá prezident, euro přijímá nebo to rozhodnutí dělá vláda.

Moderátorka: ale já se vás ptám na to, jestli byste to rád věděl na konci svého mandátu?

JD: v rámci svého pětiletého mandátu na konci bych to považoval za reálné, ale nejprve je důležitá debata.

Maxima způsobu

Jako porušení maximy způsobu jsme v této práci hodnotili sdělení, která nebyla formulována přímo. Mluvčí například odpověděl vágně, neoslovil kandidáta přímo či volil strategie, kdy si „hrál s jazykem“. Pod tím si představujeme různé metafory a aluze na jiné události. Jako příklad podobné jazykové hry můžeme uvést následující repliku. Řečník MZ zde vyjádřil metaforu *tah na branku*. Jedná se o sportovní metaforu z fotbalové terminologie. Motivací pro užití podobných jazykových hříčků je snaha o ozvláštnění komunikátů a vzbuzení sympatií u voličů. Řečník v replice dále dodržel maximu ocenění.

81) MZ: zaprvé jestli jsem kritizoval premiéra Babiše, tak tady ho musím pochválit, protože ten jeho energický tah na branku vysoce oceňuji.

V další replice nejdříve moderátorka musela řečníky usměrnit a vstoupit jim do řeči. Za to se také prostřednictvím formulí řečové etiky omluvila. Následně přesměrovala slovo na druhého z prezidentských kandidátů, položila mu stejnou otázku jako prvnímu kandidátovi, která se týkala známé kauzy trestně stíhaného politika. Druhý z řečníků se však v této konverzační výměně odmítl k tématu vyjádřit přímo. Nesdělil moderátorce vlastní názor, který po něm žádala, avšak spíše vágně jí sdělil, že toto rozhodnutí není na něm, ale na jiné instituci.

82) Moderátorka: pardon, pane prezidente, pane profesore, věříte Andreji Babišovi, že v kauze Čapiho hnízda nepodváděl?

JD: to je na posouzení nezávislých soudů.

Podobně vágní sdělení jsme zaznamenali i v další ukázce. Zároveň se v replice mluvčího vyskytoval útok na tvář dalšího z kandidátů. Mluvčí tak nejdříve porušil maximu relevance, když se vyjádřil negativně na adresu svého „soupeře“ a následně porušil maximu způsobu, když moderátorce odmítl sdělit faktické informace. V celé replice byla patrná snaha vyhnout se přímé odpovědi na otázku.

83) JD: já rozumím vaší otázce, je to taky s ohledem na to, že MZ kdysi po volbě řekl, že si na Hrad vezme pouze šoféra a tajemníka, pak to dopadlo jinak, takže rozumím tomu, že se ptáte, ale já mám samozřejmě nějaké varianty v hlavě, ale jestli dovolíte.

V následující replice jednoho z prezidentských kandidátů jsme také analyzovali porušení maximy způsobu. Kandidát sice vyjadřuje kritiku konání současné hlavy státu, avšak tuto kritiku mu neadresuje přímo, ale táže se ve třetí osobě. Útok na tvář tak není natolik devastující.

84) JD: ...já tvrdím že naše legislativa v oblasti držení zbraní vydávání zbrojních průkazů je zcela dostačující takže jakoukoliv evropskou směrnicí v tomto smyslu odmítám na druhé straně se musím ptát, co třeba udělal současný prezident pro to, aby takováto směrnice nebyla projednávána ((řečník MZ se mu vysmívá))...

Maxima kvantity

Maxima kvantity byla v analyzovaném vzorku porušována spíše marginálně. Kandidáti se snažili o přiměřeně formulované výpovědi. Porušování maximy bylo příznačné spíše pro první kolo prezidentské volby. Ve druhém kole se porušení této maximy neuskutečnilo. Pro ilustraci však uvádíme následující příklad:

85) PF: ...mě by zajímalo jaký máte názor na další těžbu uhlí v naší zemi na prolamování limitů?
děkuju.

JD: tak ee samozřejmě byl sem v Severočeském kraji, Karlovarském kraji, navštívil jsem povrchové doly e podívejte já sem pro to, abychom postupně přecházeli na obnovitelné zdroje ee čili v žádném případě nejsem dogmatickým zastáncem uhlí ee já jako chemik mám rád uhlí, které se změní v chemikálie, uhlí je neuvěřitelně bohatá surovina a největší škoda je spalovat uhlí v elektrárnách takže já jsem velmi proto, aby postupně nastal přechod k obnovitelným zdrojům, těžba uhlí byla využívána ne pro spalování ale pro e chemické zpracování této cenné suroviny.

První z řečníků vyjádřil zájem o názor dalšího z kandidátů. Tím dodržel maximu účasti. Za vyhovění prosbě dopředu děkoval pomocí jazykového prostředku řečové etiky (*děkuju*). Následně mu adresát vyhověl a k uskutečnění strategie nejdříve zvolil upgrader *samozřejmě*, volba výrazu měla pravděpodobně vyjadřovat zájem o konverzaci. V dalších replikách však porušil maximu kvantity, protože odpověď druhého řečníka je až příliš nasycená informacemi. Jedná se o informace z profesního oboru řečníka, chtěl tedy využít svou značnou znalost tématu a podat adresátovi co nejvíce informací. Současně s porušením maximy kvantity můžeme hovořit i o porušení maximy relevance. Protože adresát uhnul od tématu a verbalizoval spíše svůj osobní vztah k uhlí.

Závěr

Cílem této práce bylo sledovat dodržování a porušování zdvořilostních strategií v politickém diskursu na materiálu prezidentské kampaně, která proběhla v roce 2017.

V první kapitole jsme shrnuli dosavadní teoretické poznatky týkající se zdvořilosti a nezdvořilosti. Popsali jsme jednotlivé koncepce, které nám následně posloužily jako podklad pro samotný výzkum.

V následující části jsme definovali politický diskurs a jeho základní znaky, mezi něž patří argumentace, manipulace, konflikt a rysy propagandy. V analyzovaných komunikátech se objevily strategie argumentace ad rem i hominem, o něco častější však byla strategie ad hominem, která představuje útok na komunikantovu pozitivní tvář. Takovou strategií v analyzovaném vzorku bylo například nařčení z nekompetentnosti, nezkušenosti s politikou, nedodržování slibů voličům atp. Ve vzorku byly patrné i manipulativní strategie. Ty jsme vysledovali v promluvách pouze některých kandidátů. Častou manipulativní strategií bylo vytváření společného nepřítele, oslovení v první osobě plurálu a verbalizování skrytého nebezpečí. Konflikty mezi jednotlivými kandidáty se vyznačovaly tím, že se nejednalo o přímé střety, a to zejména v prvním kole prezidentské kampaně. Nesouhlas byl zmírněn strategií parciálního souhlasu, popřípadě humornou narážkou či ironií. Přímé ataky se vyskytovaly až ve druhém kole kampaně. Avšak ani zde se nevyskytovaly vulgarismy či vyhrocené názorové spory. Jednotliví kandidáti se spíše snažili svůj názor podložit vhodnými argumenty, a přesvědčit tak voliče o své pravdě. Rysy propagandy jsme v analyzovaných komunikátech nenalezli. Nejvíce se jim však blíží manipulativní promluvy řečníka MHo, který ve svých vyjádřeních konstruuje skupinu „my“ a skupinu „oni“, kdy právě skupina „oni“ představuje skryté nebezpečí pro skupinu „my“.

Považovali jsme také za důležité prozkoumat funkci moderátora politického diskursu, který je pověřen kooperačním vedením debaty. I v promluvách moderátorů docházelo k porušování zdvořilostních strategií, ty ale ve většině případů nejsou chápány příznakově. V analyzovaném vzorku se ovšem vyskytl případ, kdy moderátorka nutila kandidáta k odpovědi a odmítala téma opustit. Na základě rozboru vyjadřování moderátorů lze konstatovat, že každý z nich měl svůj vlastní

způsob moderování, a tedy v různé míře dodržoval a porušoval zdvořilostní strategie. Podrobnější prozkoumání tohoto faktu by mohlo být inspirací pro další práci.

Na vybraném materiálu jsme zaznamenávali výskyt těchto jevů: dodržování a porušování maxim zdvořilosti Geoffreyho Leecheho (maxima taktu, ocenění, skromnosti, souhlasu, účasti a fatická maxima), porušování maxim Paula Grice (maxima relevance, kvantity a způsobu) a strategie pozitivní i negativní zdvořilosti a pozitivní i negativní nezdvořilosti. Údaje z kvantitativní analýzy jsme zdokumentovali v tabulkách a na okomentovaných příkladech v kvalitativní analýze jsme demonstrovali míru a projevy zdvořilosti i nezdvořilosti spolu s nejčastějšími komunikačními strategiemi kandidátů.

V rámci kampaně měly zdvořilostní strategie těžiště v dodržování maxim souhlasu a účasti. Kandidáti vyjadřovali zájem o názory ostatních a vyjadřovali s nimi také souhlas. Jejich vzájemný soulad byl pravděpodobně způsoben neúčastí jednoho z kandidátů, proti němuž se snažili vymezovat a vést kampaň v pozitivním a gentlemanském duchu.

Porušování zdvořilostních strategií bylo v námi analyzovaném materiálu častější. Nejvíce kandidáti porušovali maximu ocenění, skromnosti a souhlasu. Maximy ocenění a souhlasu byly porušovány primárně ve druhém kole prezidentské volby. V této fázi byla kampaň nejvíce vyostřená, a tak často docházelo k výskytu nezdvořilosti. Docházelo i k porušování maxim, které byly v prvním kole volby zásadně dodržovány, jako například již zmíněná maxima souhlasu. Zároveň jsme zaznamenali také prvky verbální agrese. Námi získané ukázky verbální agrese mají podobu implicitní, nejsou při nich tedy užity vulgarismy, ale cílem komunikanta je poškodit adresátovu tvář.

S tím souvisí také to, že pro debaty bylo příznačné zejména porušování maximy ocenění, které spočívalo v kritice, která ohrožovala pozitivní tvář komunikanta. Cílem této strategie bylo posílit pozici kandidátů v debatách na úkor jiných osob. V prvním kole kritika mířila výlučně na adresu nepřítomného kandidáta. Ve druhém kole kampaně si kandidáti kritické poznámky adresovali již vzájemně.

Z výše zmíněného je také patrné, že nezdvořilost v průběhu debat měla těžiště v ohrožování pozitivní tváře komunikantů. Kandidáti útočili jak na profesní, tak i na osobnostní charakteristiky. Projevovali si navzájem nezáměrem o navržená témata či odmítali společné zájmy. Objevilo se také uvádění nepříjemných témat, kterým se

kandidáti nejrůznějšími způsoby snažili vyhnout, nejčastěji při tom porušovali maximu relevance.

Prezidentské debaty jsou specifickým útvarem politického diskursu a vyznačují se tím, že kandidát prezentuje pouze svou osobu, nikoliv celou politickou stranu. Proto jsme se v práci zabývali také způsoby, jakými budují kandidáti své identity. Analýza budování identit jednotlivých prezidentských kandidátů ukázala tendenci akcentovat pouze část ze svých osobnostních charakteristik. Tu opakovaně prezentovali a také verbálně potvrzovali v debatách. Cílem bylo oslovit právě ty voliče, jimž daná konkrétní vlastnost politika zaimponuje, a proto se také rozhodnou dát mu svůj hlas. Politici se snažili vytvořit dojem falešné blízkosti mezi jejich osobou a voličem. K tomu používali různé reference a aluze, například na filmy či sportovní terminologii. Jeden z kandidátů volil ve druhém kole strategii verbální agrese. Dalo by se předpokládat, že podobné útoky poškodí kandidátovu vlastní tvář, avšak ty byly často odměněny potleskem publika, takže kandidát pravděpodobně požadovaného efektu získání sympatií publika dosáhl, aniž by ohrozil vlastní tvář.

Nejvýraznější korelaci jsme zaznamenali u dodržování maximy účasti. Téměř ve všech případech, kdy došlo k dodržení maximy, se vyskytla v korelaci s pozitivní zdvořilostí. Významná korelace se vyskytla také u porušování maximy ocenění, zde docházelo k použití strategie pozitivní nezdvořilosti.

Rozbor prokázal, že častěji byly v rámci kampaně zdvořilostní maximy porušovány. Z výzkumu také vyplývá, že signifikantní nárůst nezdvořilostních strategií se objevil ve druhém kole prezidentských debat (je možno si ověřit v tabulkách podle účastníků debat, ve druhém kole se vyskytovali mluvčí JD a MZ).

Pro případný další výzkum by stálo za zvážení prozkoumat a odstínit v daném vzorku různé typy humoru, například konfliktní, zdvořilý, ironický atd. Dále bychom mohli více rozebrat pojem verbální agrese, která se v některých pojetích dělí na projevy obecné hostility a instrumentální agrese. Další informace pro případný výzkum zabývající se nezdvořilostí by bylo možné získat z analýzy jednotlivých facebookových profilů prezidentských kandidátů. V průběhu kampaně kandidáti verbalizovali značný výskyt nenávistných komentářů.

Resumé

The aim of this thesis was to analyze manifestations of politeness and impoliteness in the presidential campaign of 2017.

In the first chapter, we summarized previous theoretical knowledge of politeness and impoliteness. We have described individual concepts that have served us as a basis for research.

In the following section, we have defined political discourse and its basic features, including argumentation, manipulation, conflict and propaganda.

We also considered it important to investigate the role of the moderator of political discourse, whose task is to be the cooperative leader of the debate. Speaking moderators also violated politeness strategies, but in most cases they are not considered to be marked. However, in the analyzed sample there was a case where the moderator urged the candidate to answer and refused to leave the topic. Based on the analysis of the moderators' comments, it can be stated that each of them had their own way of moderating, and therefore, to varying degrees of obedience and violation of polite strategies. A more detailed examination of this fact could be an inspiration for further work.

On the selected material, we recorded the occurrence of these phenomena: obedience and violation of Geoffrey Leeches maxims of politeness (the maxims of tact,

generosity, agreement, sympathy, acclaim, modesty and facial maxima), violation of Paul Grice's maxims (the maxims of relevance, quantity and mode) and positive and negative politeness and positive and negative impoliteness. In the quantitative analysis we have recorded the data in tables and in the qualitative analysis we have demonstrated the degree and manifestations of politeness and impoliteness together with the most frequent communication strategies of the candidates.

Violations of politeness strategies were more frequent than their obedience. Most candidates have violated the maxims of acclaim, modesty and agreement.

This is also related to the fact that the debates were particularly marked by the violation of maxim of acclaim, which consisted of criticism that threatened the positive public face of the communicator. The aim of this strategy was to strengthen

the position of candidates in debates at the expense of others. In the first phase of the campaign, the criticism was directed exclusively at the absent candidate. In the second phase of the campaign, candidates addressed the critical responds to each other.

From the statements above, it is also evident that impoliteness during the debates had the center in threatening the positive public faces of the communicators. Candidates attacked both professional and personality characteristics.

Identity-building analysis of individual presidential candidates has shown a tendency to accentuate only a part of their personality traits; which they repeatedly presented and verbally confirmed in the debates. The aim was to reach out to those voters whom the particular feature of politics impresses, and therefore decide to give him their vote.

The most significant correlation was observed in obedience of the maxim of sympathy. Almost in all cases when the maxim was observed, it correlated with positive politeness.

The analysis showed that the politeness maxims were more often violated than obeyed. The research also shows significant increase of impoliteness strategies in the second round of presidential debates.

For further research, it would be worthwhile to explore and shade different types of humor in a given sample, such as conflict, polite, ironic etc. Further, we could analyze the concept of verbal aggression, which, in some ways, is divided into manifestations of general hostility and instrumental aggression. Further information on potential research on impoliteness could be obtained from an analysis of individual facebook profiles of the presidential candidates. During the campaign, candidates were verbalizing a high number of hate comments.

Anotace

Autor: Bc. Michaela Tučková

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Katedra bohemistiky

Název magisterské diplomové práce: Dodržování a porušování zdvořilostních strategií v politickém diskursu (na materiálu prezidentské kampaně roku 2017)

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Počet znaků: 165 298

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 50

Klíčová slova: politický diskurs – zdvořilost – nezdvořilost – kooperační princip – zdvořilostní maximy – prezidentská debata

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na dodržování a porušování zdvořilostních strategií v politickém diskursu na materiálu prezidentské kampaně. Jejím cílem je analyzovat a klasifikovat projevy zdvořilostních a nezdvořilostních strategií v promluvách kandidátů. Teoretickými východisky této práce jsou Leechovy zdvořilostní maximy, Griceův kooperační princip, teorie identity Spencer-Oateyové, teorie zdvořilosti Brownové a Levinsona a Culpeperova teorie nezdvořilosti. Získaný materiál jsme podrobili rozboru, výsledky analýzy jsou vyhodnoceny a okomentovány.

Seznam literatury

Sekundární literatura

1. ARUNDALE, R. B. *Constituting face in conversation. Face, facework and interactional achievement.* Journal of Pragmatics, 2010, ročník 42, č. 8, s. 2078–2105.
2. BROWN, P. a LEVINSON, S. C. *Politeness: some universals in language usage.* Cambridge: Cambridge University Press, 1987, 345 s.
3. BUBLITZ, W. *Englische Pragmatik.* Berlin: Erich Schmidt, 2009, s. 259–284.
4. CULPEPER, J. *Reflections on impoliteness, relational work and power.* In: Bousfield, D. a Locherová, M. A. (eds.) *Impoliteness in language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice.* Berlin: Mouton de Gruyter, 2008. s. 18–44.
5. CULPEPER, J. *Towards an anatomy of impoliteness.* Journal of Pragmatics, 1996, ročník 25, č. 3, s. 349–367.
6. ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky.* Praha: Karolinum, 2011, 380 s.
7. ČMEJRKOVÁ, S. *Kontexty a situace mluveného projevu.* In: HAVLÍK, M., KADERKA, P., MÜLLEROVÁ, O. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí.* ČMEJRKOVÁ S. a HOFFMANNOVÁ J. (eds.), Praha: Academia, 2011, 491 s.
8. ČMEJRKOVÁ, S. *Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu.* In: ČMEJRKOVÁ, S. a HOFFMANNOVÁ, J. *Jazyk, média, politika.* Praha, 2003, s. 80–115.

9. ČMEJRKOVÁ, S. *Vztahy mezi účastníky komunikační situace*. In: ČMEJRKOVÁ, S. a KADERKA, P. *Studie k moderní mluvnici češtiny 1: Pragmatické aspekty češtiny*, 2013, s. 102–128.
10. DE FINA, A., SCHIFFRIN, D., BAMBERG, M. (eds.). *Discourse and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 476 s.
11. GOFFMAN, E. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-face Behavior*. Garden City, New York: Anchor Books, 1967, 270 s.
12. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2016, 437 s.
13. HIRSCHOVÁ, M. a SVOBODOVÁ, J. *Verbální agrese v politickém diskurzu*. *Bohemica Olomucensia*, 2015, č. 3–4, s. 79–97.
14. HIRSCHOVÁ, M. a SVOBODOVÁ, J. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 148 s.
15. HIRSCHOVÁ, M. *Nezdvořilost jako pragmlingvistický fenomén*. *Linguistica Brunensia*, 2010, ročník 58, č. 1–2. Brno: Masarykova univerzita, s. 273–285.
16. HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, 335 s.
17. HOFFMANNOVÁ, J. *Veřejné mluvené projevy v Poslanecké sněmovně: humorný konflikt a konfliktní humor*. In: ČMEJRKOVÁ, S. a HOFFMANNOVÁ, J. *Jazyk, média, politika*. Praha, 2003, s. 40–79.
18. CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilost*. In: MACHOVÁ, S. a ŠAMALOVÁ, M. *Mezilidská komunikace pro pracovníky státní správy*. Univerzita Karlova v Praze, 2005, s. 51–69.

19. CHEJNOVÁ, P. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2012, 190 s.
20. JIRÁK, J. a ŘÍCHOVÁ, B. *Politická komunikace a média*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 163 s.
21. KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 604 s.
22. KOŘENSKÝ, J. a kol. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu: učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1987, 149 s.
23. KRAUS, J. *Rétorika a řečová kultura*. Karolinum, Praha, 2010, s. 164.
24. KRAUS, J. *Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu*. In: ČMEJRKOVÁ, S. a HOFFMANNOVÁ, J. *Jazyk, média, politika*. Praha, 2003, s. 13–39.
25. KRAUS, J. *Jazyková zdvořilost a nezdvůřilost*. In: ČMEJRKOVÁ, S., DANEŠ, F., KRAUS, J. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*, Academia Praha, 1996, s. 30–32.
26. KŘEČEK, Jan. *Politická komunikace: od res publica po public relations*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, 169 s.
27. LEECH, G. *Explorations in semantics and pragmatics*. Amsterdam: Benjamins, 1980, 133 s.
28. LEECH, G. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman, 1983, 250 s.
29. LOTKO, E. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc, 1997, 202 s.

30. MACHOVÁ, S. *Manipulativní komunikační strategie a nepatřičnost*. Opera Academiae Paedagogicae Liberecensis. Liberec: Technická univerzita, 2009, 71–75.
31. NEKULA, M. *Deminutiva a zdvořilost*. In: *Čeština – univerzália a specifika: sborník 5. mezinárodního setkání bohemistů v Brně 13.–15.11.2003*, s. 110–119.
32. SPENCER-OATEY, H. *Theories of identity and the analysis of face*. *Journal of Pragmatics*, 2007, ročník 39, č. 4, s. 639–656.
33. SVOBODOVÁ, J. *Diskriminační a manipulativní strategie ve vybraném politickém blogu*. *Didaktické studie*, 2015, ročník 7, č. 2, s. 72–90.
34. SVOBODOVÁ, J. *Identita komunikantů v jednom typu mediálního politického interview*. *Bohemica Olomucensia*, 2013, č. 3, s. 232–249.
35. SVOBODOVÁ, J. *Komunikační analýza diskusního pořadu Otázky Václava Moravce*. In: POLÁCH, V. P., ed. *Funkce – funkčnost – funkcionalismus*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2007, s. 238–246.
36. SVOBODOVÁ, J. *Nezdvořilost jako prostředek komunikační strategie v talk-show na komerční televizní stanici*. *Bohemistyka*, 2011, č. 1, s. 35–45.
37. SVOBODOVÁ, J. *Nezdvořilost v mediální komunikaci*. *Český jazyk a literatura*, 2012–2013, ročník 63, č. 5, s. 215–223.
38. SVOBODOVÁ, J. *Užití přímých strategií při ohrožení tváře komunikačního partnera v jednom typu mediálního dialogu*. *Bohemistyka*, 2014, č. 1, s. 3–20.
39. SVOBODOVÁ, J. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s.

40. ŠVEHLOVÁ, M. *Pragmatická lingvistika / Lingvistická pragmatika / Pragmalingvistika*. In: MACHOVÁ, S. a ŠVEHLOVÁ, M. *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova, 2001, s. 68–140.
41. ŠVEHLOVÁ, M. *Zdvořilost a řečová etiketa*. In: Sborník PdF UK, Filologické studie XIX. Praha: UK, 1994, s. 39–61.
42. WATTS, R. J. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 318 s.
43. ZÍTKOVÁ, D. *Komunikační přístup ke zdvořilosti a jeho aplikace na reklamní texty*. Liberec: Bor, 2008, 303 s.

Elektronické zdroje

1. CHEJNOVÁ, P. (2005). *Děkování a přijímání díky*. Naše řeč, ročník 88, č. 4, s. 191–197 [online].
Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7841> [cit. 2017-10-30].
2. DULEBOVÁ, I. *Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu*. Jazyk a kultúra, 2012, č. 9. Dostupné z: http://ff.unipo.sk/jak/9_2012/dulebova.pdf. [cit. 2017-11-17].
3. KADERKA, P. a SVOBODOVÁ, Z.: *Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů*. Jazykovědné aktuality 43. Praha, 2006. Dostupné z: <http://ujc.dialogy.cz/?q=node/89>. [cit. 2018-1-23].
4. KELNAROVÁ, A. (2014). *Negativní zdvořilost*. In: Encyklopedie lingvistiky, ed. Kateřina Prokopová, Olomouc: Univerzita Palackého v

Olomouci. Dostupné z:
http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5?title=Negativní_zdvořilost [cit. 2017-12-5].

5. KELNAROVÁ, A. (2014). *Pozitivní zdvořilost*. In: Encyklopedie lingvistiky, ed. Kateřina Prokopová, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné z:
http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5?title=Pozitivní_zdvořilost [cit. 2017-12-5].
6. KELNAROVÁ, A. (2014): *Tvář*. In: Encyklopedie lingvistiky, ed. Kateřina Prokopová, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné z:
<http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Tvář> [cit. 2017-12-5].
7. NEKULA, M. (2017): *Zdvořilost*. In: KARLÍK P., NEKULA M., PLESKALOVÁ J. (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZDVOŘILOST> [cit. 2017-10-5].

Primární zdroje

1. <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/12026078214-prezidentska-debata/218411033140111/> [cit. 2017-10-5].
2. <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/12026078214-volba-prezidenta/218411033150113-volba-prezidenta-cr> [cit. 2017-10-5].
3. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/2372320-prezidentske-kandidaty-ceka-posledni-debata-pred-volbami-jeji-temata-urci-ct-volici-i> [cit. 2017-10-5].
4. <https://www.youtube.com/watch?v=x8BStxujDVA&t=8s> [cit. 2017-10-5].
5. <https://www.youtube.com/watch?v=hMQnZDTE3XE> [cit. 2017-10-5].

6. <https://www.youtube.com/watch?v=5AjkOBrAFQQ> [cit. 2017-10-5].
7. <http://prima.iprima.cz/cesko-hleda-prezidenta-1/primy-prenos-duelu-milose-zemana-jiriho-drahose-lze-sledovat-i-online-na> [cit. 2017-10-5].
8. https://www.youtube.com/watch?v=IjjBBvXFx_c&t=2s [cit. 2017-12-1].

Příloha

Příloha č. 1 – Fonetické přepisy (uvedeno na CD)